

Başaran, Ali. (2022). “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde Kürdoloji (1945-1970)”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (2), 165-186.

Araştırma Makalesi

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİğİ’NDE KÜRDOLOJİ (1945-1970)*

Kurdology in the Union of Soviet Socialist Republics (1945-1970)

Ali BAŞARAN**

Öz

Araştırmanın amacı, 1945-1970 yılları arasında Kürdolojinin SSCB’deki durumunu belirlemektir. Bu amaçla toplanan veriler analiz edilerek yorumlanmıştır. Veriler arşivlerden, raporlardan, kitaplardan, gazetelerden, dergilerden, tezlerden, video kayıtlarından, Rusya Devlet Kütüphanesi koleksiyonlarından, Şarkiyat Enstitüsü’nün Web sitesinden elde edilmiştir. SSCB’de Kürdoloji, II. Dünya Savaşı’ndan sonra farklı boyutlar kazanmıştır. Soğuk Savaş, SSCB’de Kürdolojiyi etkilemiştir. Veriler, Kürt kökenli ve Ermeni kökenli araştırmacıların II. Dünya Savaşı’ndan sonra SSCB Kürdolojisinde üstünlüğü ele geçirdiğini göstermiştir. Ayrıca veriler, araştırma ve yayın sayısının arttığını göstermektedir. Kürtleri incelemek için özel bir grup oluşturulmuştur. Grubun üyeleri İranlılardan seçilmiştir. Araştırmacılar tarafından incelenen başlıklar daha çok politik konulara doğru genişletilmiştir. Kürt problemi, Kürt sorunu, Kürt meselesi ve benzeri kavramların 1960’lı yıllarda araştırma veya araştırma içeriği başlıklarında kullanımının arttığı tespit edilmiştir. Bulgulara göre Sovyet Kürdolojisinin bilimsel masumiyeti 1960’larda daha fazla şüpheye açıktır. Sonuç olarak SSCB’de Kürdoloji 1945-1970 arasında daha politik bir hal almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sovyet Kürdolojisi, Bilimsel Masumiyet, Şarkiyat Enstitüsü, Ermeni Kürdolojisi, Kürt Çalışmaları.*

Abstract

The purpose of the research is to determine the condition of Kurdology in the USSR between 1945 and 1970. The collected data for this purpose has been analyzed and commented. Data has been obtained from archives, reports, books, newspapers, journals, thesis, video recordings, the collections of The Russian State Library, the web site of Institute of Oriental Studies. Kurdology in the USSR acquired different aspects after World War II. Cold war has effected Kurdology in the USSR. Data indicate that researchers of Kurdish origin and Armenian origin have got the upper hand after World War II in the USSR’s Kurdology. Also, data indicate that the number of research and publication have been increased. An exclusive group has been composed for study the Kurds. The members of the group have been selected from Iranists. Investigated issues by researchers has been extended to

* Geliş Tarihi / Received: 29.09.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 30.12.2022. <https://doi.org/10.58640/asyar.1181810>

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, alibasaran3@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-1870-2495>

more political subjects. It is determined that the using of Kurdish issue, Kurdish problem, Kurdish matter, and similar notions increased at headings of research or content of research in the 1960's. According to findings scientific innocence of the Soviet Kurdology is more open to doubts in the 1960's. As a result, Kurdology in the USSR has reflected a more political impression between 1945 and 1970.

Keywords: *Soviet Kurdology, Scientific Innocence, Oriental Studies, Armenian Kurdology, Kurdish Studies.*

Giriş

Kürodolojinin sadece SSCB değil, başka ülkelerde de pür politik ya da pür bilimsel mecrada akıp akmadığı sorgulanmaya değerdir. Araştırmada şu sorulara cevap aranması fayda sağlayacaktır: “SSCB’de Kürdoloji 1945-1970 yılları arasında politik miydi, değil miydi?” “Bundan önce Rİ’de ve SSCB’de 1917-1945 yılları arasında ya da diğer ülkelerde bağlantısız, bağımsız araştırmacı var mıydı?” Odağı SSCB’de Kürodolojinin seyri olan bir araştırma için bu soruların cevabı fevkalade önemlidir. Aslında profesyonel, yani mesleği, gelir kaynağı araştırma olanların geneli doğal olarak bağımlıdır; bu durum SSCB, ülkemiz ve dünya için geçerlidir. Bağlantılı olma, bağımlı olmanın derecesi zamana ve ülkeye göre farklılaşır. “Bağlantılı olma, bağımlı olma hangi durumlarda araştırmalara olumlu hangi durumlarda olumsuz yansır?” sorusunun cevabı önemlidir. Bağlantılı olma, bağımlı olma her zaman araştırmacılar ya da araştırmaların aleyhine olmaz. Araştırmacıların bağlı, bağlantılı ya da mensup oldukları bazı kurumlar bağımsız, bağlantısız araştırmacıların erişemeyeceği coşkuyu, hevesi, şevki ve fevkalade imkânları sunar. Bazı hallerde ise bağımlılık olumsuz sonuçlara yol açabilir. Araştırmacı mensup olduğu, bağımlı, bağlantılı olduğu kurumların çizdiği çerçevenin dışına çıkamıyorsa, akademik özgürlük yoksa bağımlılık araştırmacıya ve araştırmaya bir dereceye kadar olumsuz tesir edecektir.

SSCB’de araştırma, bilgi üretimi süreci ve sonuçlarını değerlendirdiğimizde diğer ülkelerdeki süreç ve sonuçlardan amaç bakımından farklı olmadığı anlaşılır. Günümüzde, tarihte yöneticiler zarar vereceğini düşündükleri bilgilerin, fikirlerin üretimini ve yayılmasını engeller.¹ Zararlı olacağı değerlendirilen bilgi genelde yöneticilerin (Komünist Parti, KGB, patron, müdür, dekan, rektör, vd.) karşıtı olduğu bilgidir. Fertler faydalı olacağını değerlendirdiği bilgiyi faydalı olacağını beklediği kişi ya da kişilere ulaştırır. Fertler zararlı olacağını düşündükleri bilgiyi vermezler, sır olarak saklarlar. O sır bilinmesinde fayda görülen zamana kadar fertte mündemiç bekler.

Kürodolojinin sadece SSCB’de değil, başka ülkelerde de pür politik ya da pür bilimsel mecrada akıp akmadığı sorgusunun, tespitinin yöntemi, ölçütü belirgin değildir. Çünkü günümüz ya da tarihteki toplum yaşamını araştırma sonuçlarının %100 hakikati (gerçekliği) yansıttığı söylenemez. %100 gerçekliğin ne olduğu ya da gerçekliğe nasıl erişileceği çözümlenememiştir. Ahmet Zeki Velidi Togan bu durumu şöyle izah etmiştir: “... İnsanların tarafsızlığının nispi (relativ) olduğu meydana çıkar. Zaten insanın hadiselerle kıymet biçmek hususunda daima işine yarayacak sabit ve müstakar bir mi’yarı yoktur. ‘Ebedi hakikatler’ denilen şeyler de her cemiyetin, her zamanın, hatta bir cemiyet içindeki muhtelif gurupların ve şahısların telakkilerine göre başka başka şekiller alıyor.” (Togan, 1985: 114).

“1945-1970 yılları arasında SSCB’de bağlantısız, bağımsız araştırmacı; özellikle Kürt toplumlarını² araştıran bağımsız, bağlantısız araştırmacı var mıydı?” sorusunun cevabı kanaatimce yoktur ve bağımsız, bağlantısız araştırmacılık hayalidir. Gerçekte her araştırmacı toplumu oluşturan cemaatlerden birkaçıyla; ailesi, hemşerileri ve vd. bağlantılıdır. Araştırmacılar mensup oldukları toplum ile bağlantılı, bağımlıdır. Toplumun dini, dili, davranışları, değerleri, nefreti, zevkleri, maşeri vicdanı araştırmacılara az ya da çok sirayet eder. Araştırmacıların bazıları mensup olduğu toplumun tesirini bilinçsizce, hesapsızca araştırmalarına aksettirirken bazı araştırmacılar ise yöneticiler ile iyi ilişkiler ya da menfaat hesabıyla araştırmalarını yürütür ve yayınlamalıdır. Mensup oldukları toplum dışında çalışan araştırmacılar dahi çalıştıkları toplumdaki etkilerdir.³

Araştırmacıların bağlantıları ile araştırmalar arasında ilişki vardır. Batı (ABD ve Batı Avrupa) ile SSCB’deki araştırmacıların bağlantılı, bağımlı olma durumunu karşılaştırmakta yarar vardır. Araştırmacılar, filozoflar yaşadıkları ülkenin iktisadi ve siyasi şartlarına⁴ maruz kalmışlardır.

¹(<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/> erişim 10 Eylül, 2022); (<https://sputniknews.com.tr/20220304/abnin-rus-medyasi-yasagi-bu-ambargo-basin-ozgurlugu-naralari-atan-batinin-iki-yuzluluğu-1054429452.html> erişim 10 Eylül, 2022).

² Kürodoloji ve Kürt Çalışmaları ayrımı, Kürtlerin homojenliği ile ilgili bkz. (Al, 2021).

³ Rusya İmparatorluğu Sankt-Peterburg Bilimler Akademisi’ne davet edilen bilim adamlarının bazıları şöyledir: Matematikçiler Nikolai ve Daniil Bernoulli, Christian Goldbach; Fizikçi Georg Bulfinger; Gökbilimci ve Coğrafyacı Joseph Delil; Tarihçi G.F. Miller. Leonard Euler ise 1727’de akademi üyesi yapılmıştır. (<http://www.ras.ru/about/history/traditions.aspx?print=1> erişim 19 Temmuz, 2022).

⁴ Sokrates’in suçlanması ve yargılanması örnek gösterilebilir.

Yöneticiler hem Batı'da hem SSCB'de devlet rejimi yararına olan araştırmacıları desteklemiş, rejim karşıtı olanları engellemiştir.⁵ Devlet iktisadi ve siyasi ihtiyaçları için araştırmacıları yönlendirmiştir. Bu yönlendirmeyi Lısenko örneğinde açıklarsak Lısenko, Komünist Partiyi desteklediği için öne çıkarılmamış; Sovyetler Birliği Komünist Parti'nin (SBKP) çözmeye çalıştığı ülke sorunlarına cevap bulmaya çalıştığı için SBKP tarafından desteklenmiştir (Şumnulu, 2019: 68). Yöneticilerin, rejimlerin belirlediği sınırları zorlayan ya da sınırları aşan; aleyhine araştırmaya tevessül edenler engellenmiş ya da yargılanmıştır.

“Araştırmacı hangi problemi, kimin problemini gözlemeye, çözmeye yönelecek ya da yöneltilecektir?” sorusu önemlidir. Karl Raimund Popper'e göre gözlemden önce problem gelir (Popper, 2022: 19). Problemden önce gözlemci gelir. “Gözlemci, araştırmacı kimin problemini çözmeyi deneyecektir?” sorusuna Popper cevap vermemiştir. Araştırmaları ve araştırmacıları yöneticiler, araştırmacılar ve araştırmaların finansörleri yönlendirmiştir. Batı'da araştırmacıların gelir kaynağı genelde devlet ve şirketler iken SSCB'de araştırmacıların yegâne gelir kaynağı son kertede Sovyetler Birliği Komünist Partisi kontrolündeydi. Batı'da şirketler kâr beklentisi ile araştırmaların, araştırmacıların maliyetine (SBKP) katlanmışken, SSCB'de SBKP siyasi beklentilerle araştırmaları ve araştırmacıları yönlendirmiştir.

Araştırmacıların bağımlılık ilişkisi hem Batı hem SSCB için geçerlidir.⁶ SSCB'de araştırmacılar âdeta SBKP'ye bağlıydı. Lısenko örneğinde görüldüğü gibi SSCB döneminde SBKP'den bağımsız, SBKP'ye rağmen araştırma ve yayın pek mümkün olmamıştır. SBKP genelde tüm araştırmacıları, özelde Kürdologları yönlendirmiştir. Ermenistan Komünist Partisi de Kürdolojiye, Kürtlere yönelik eğitime, Kürtlerin genelini hedefleyen gazete, radyo yayınlarına tesir etmiştir. SSCB'de araştırma müesseseleri ve araştırmaların SBKP yöneticilerinin ihtiyaçları, öncelikleri ile uyumlu olduğu görülmüştür.⁷ Soğuk Savaş'ın arifesi ve hemen sonrasında SBKP, SSCB dışındaki toplum araştırmalarıyla birlikte Kürt toplumuna yönelik araştırmaları da ihtiyaçlara göre yönlendirmiştir.

Batı'da bir araştırma müessesesi tabi olduğu hukuka göre kamu hukuku kişisi ya da özel hukuk kişisi olarak ayrılmışken SSCB'de özel hukuka tabi araştırma müessesesi kurulmasına müsaade edilmediğinden tüm profesyonel araştırmacılar adeta SBKP'ye bağlıydı. SSCB'de olduğu gibi Batı'da da kamu hukukuna tabi müesseselerin kuruluşu, yürüttükleri ya da destekledikleri araştırmalar ile Batılı ülke yöneticilerinin ihtiyaçları ve öncelikleri uyuşmuştur. Batı'da yöneticiler, finansörler ihtiyaçları ve önceliklerine göre özel hukuka tabi müesseselerdeki araştırmaları yönlendirmiştir. Batı'da özel hukuka tabi işletmelerin motivasyonu kâr beklentisi, araştırmalar kâra ilişkin problemleri çözmek için yapılmıştır. Batı'da kamu hukukuna tabi kişiler kamu ihtiyaçları için araştırmalar yapmış ya da yaptırmıştır.⁸

1945-1970 yılları arasında SSCB ile Batı arasında özellikle tabiat, uzay, matematik araştırmalarında rekabet yaşanmıştır. SSCB ile Batı arasındaki rekabette hem toplum hem de tabiat araştırmaları siyasi motivasyonla yürütülmüştür. SSCB II. Dünya Savaşı sonrası ilhak ettiği ülkelerdeki araştırma müesseseleri ve araştırmacılarla araştırma faaliyetlerini takviye etmiş, bilimsel ve teknik istihbarat toplamıştır. SSCB, Doğu Bloğu ülkelerinden ABD ise Avrupa ülkelerinden, Türkiye'den öğrencileri ve araştırmacıları davet etmiştir.⁹

Topluma yönelik araştırmalar ile doğaya yönelik araştırmaların siyasileştirilmesi farklılık göstermiştir. Doğaya, matematiğe dair araştırmaların yöntem ve sonuçları yöneticilerin tercihlerinden

⁵ ABD'de McCarthyizm'in akademik özgürlüklere tesiri için bkz. (Schrecker, 1999).

⁶ Osmanlı sarayının sanatçılara tesirine dair bkz. (İnalçık, 2003).

⁷ Kononov bu durumu şöyle açıklamıştır: “... Sovyet Oryantalistlerine çalışmalarında Marksist-Leninist metodoloji ve SBKP'nin ulusal-sömürge sorunundaki politikası rehberlik ediyor ...” (КОНОНОВ, 1960: 23).

⁸ SAGE (Semi-Automatic Ground Environment) araştırma, geliştirme çabaları örnek verilebilir.

⁹ Oktay Sinanoğlu, Ersin Onulduran, Besim Tibuk, Halil İnalçık gibi isimler örnek gösterilebilir.

bağımsızken¹⁰ SSCB'de, Batı'da diğer toplumlara dair bilgiler, araştırmaların yöntem¹¹ ve sonuçları yöneticilerin tercihinden etkilenmiştir. SSCB yöneticileri Batı toplumlarına ve ekonomilerine dair bilgilerin SSCB'ye akmasını önlemiştir. Karşılıklı negatif propaganda uygulamıştır.¹²

1945-1970 yıllarındaki SSCB Kürdolojisine özellikle Ermenistan SSC'deki Kürdolojiye günümüzden bakıldığında Bölge Çalışmalarına daha yakın olduğu görülür. Aşağıdaki tespit 1945-1970 yıllarındaki SSCB Kürdolojisi için de geçerlidir.

“BÇ bölgeye ya da yerküreye nizam verme çabasının bilimdeki yansımasıdır. Bölge Çalışmalarının (BÇ) amacı bir sahadaki toplumu belli bir zaman dilimi için anlamlandırmaktır. BÇ araştırma, kazı, koleksiyon, öğretim, yayın, gözlem, sergi, proje, toplantı, kütüphane, seyahat, çalıştay vd. faaliyetlerin tamamını içerir, bu faaliyetler farklı bilim alanı mensuplarının bir araya gelmesini gerektirir. Anılan faaliyetler marifetiyle odaklanılan toplumun/toplumların geçmişi, bugünü anlaşılmasına çabalanır ya da geleceği planlanır.” (Başaran, 2021: 158).

1945-1970 yıllarındaki SSCB Kürdolojisini daha iyi anlamlandırmak için (daha ziyade Kürdoloji mi, Bölge Çalışmaları mı, Kürt Çalışmaları mı, Kürtçülük mü?) SSCB Şarkiyatçılığındaki yerinin tespitinden başka önceki dönemler Kürdolojisi ile de mukayesesi gereklidir. SSCB'de 1945-1970 yıllarındaki Kürdoloji'nin 1917-1945 yıllarındaki Kürdoloji ile ve ayrıca Rusya İmparatorluğu (Rİ) dönemindeki Kürdoloji ile ayrışan ve benzeşen yönleri vardır. Rİ döneminde Kürdolojiye dışişleri mensupları, askerler¹³, St. Petersburg Asya Müzesi ve Üniversite mensupları¹⁴, gezginler, ressamlar ve fotoğrafçılar katkıda bulunmuştur. Rİ'de Kürtlere yönelik çalışmalarda ordu ve dışişlerinin ihtiyaçları önemli olduğundan Kürtlere yönelik araştırmaları daha ziyade ordu ve dışişleri mensupları yürütmüştür. Rİ döneminde Kürtlere dair bilgilerin, yazmaların, eserlerin toplanmasının esas gayesi Osmanlı-Rİ savaşlarında Kürtlerin müzaheretinin nasıl kazanılabileceği, Kürtlerden askerî bakımdan istifade etme gayretiydi. Askerî ihtiyaca binaen askerler ve dışişleri mensupları Kürtlere dair belge, bilgi, yazma eser toplamış ve değerlendirmiştir. Yüzbaşı (sonra Korgeneral) P. İ. Averyanov'un raporu bunun en bariz örneğidir. Askerlerden başka Rİ Dışişleri mensupları da Rİ Kürdolojisine önemli katkı sunmuştur. Rİ dış temsilcilik mensuplarının bir görevi de Kürtlere dair bilgi toplamak, rapor hazırlamaktır. I. Dünya Savaşı öncesi Anadolu'da Rİ'nin temsilcilik sayısı 30'a erişmiştir. Rİ'nin dış temsilcilik mensuplarının Osmanlı memleketleri (Memâlik-i Mahrûse-i Osmâniye) ve Kaçar/İran memleketlerinden (Memâlik-i Mahrûse-i Kaçar/İran), Kürtlerden bizzat bilgi ve eser toplama imkânı vardı. Rİ sonrası Anadolu ve İran'da SSCB dış temsilciliklerinin sayısının azaltılmasıyla, SSCB'nin Kars ve Ardahan'ı kaybetmesiyle alandan, SSCB için Kürtlerden bizzat bilgi, belge, eser temini imkânı azalmıştır. Minorsky Rİ'den SSCB'ye geçişin Kürdologlara tesirine müşahhas bir örneklik teşkil eder. Viladimir Fedoroviç Minorsky (1877-1966) Kaçar İran'ı ve Osmanlı topraklarındaki diplomatik görevi sırasında Kürtlere yönelik çalışmalar yürütmüştür. Ekim devrimi sonrası 1919'da Paris'e göç etmek durumunda kalmıştır. Minorsky SSCB dışında yaşarken çoğunu tanıdığı SSCB Kürdologları ile mektuplaşmıştır (Юсупова, 2014: 26-27).

SSCB Kürdolojisi, SSCB Şarkiyatçılığı içinde kabul edilirse incelenen 1945-1970 dönemini SSCB Kürdolojisini daha iyi anlamak için Rusya (Rİ, SSCB, RF) Şarkiyatçılığının ana eğilimlerinin Kürdolojiye tesirini hatırlamak gerekir. Rİ'de bilimsel Şarkiyatçılığın başlangıcından 1800'lü yılların

¹⁰ SSCB yöneticilerinin doğa bilimlerine de müdahale ettiği iddia edilmiştir. “... Lisenko'nun genetik teorileri, partinin genel felsefesi olan diyalektik materyalizme göre yeniden şekillendirdiği...” (Şumnulu, 2019: 67).

¹¹ SSCB'de Şarkiyat araştırmalarında Marksist yöntem öncelenmiştir.

¹² 1951'de İstanbul'da gerçekleşen 22. Şarkiyatçılar Kongresine SSCB'den davetliler katılmamıştır. Türkiye'de yolların güvenli olmadığı, kadınların kaçırıldığı, tecavüz edildiği vb. propagandalar yapılmıştır (Oksev, 2012: 288).

¹³ Belge Özeti: Rusya: “Orinetoloji Cemiyeti”ne mensup olup Doğu Anadolu'da araştırma yapmak için Van'a gitmek isteyen ve bu nedenle pasaportunun vizesini talep eden Antoine Antonoviç Berezovski adlı bir Rus Yarbayı hakkında Tiflis Konsolosluğu'nun raporu. Yer Bilgisi: 1343-61 Dosya Ek: Belge Tarihi: M-29-05-1908.

¹⁴ “... Doğudaki medeniyet misyonumuz ve Asya'nın her köşesindeki gücümüzün ve nüfuzumuzun siyasi teyidi, askerî önlemlerle birlikte bu bölgeleri, yaşam biçimlerini, inançlarını ve dillerini bilen adamlar yetiştirmedikçe, dikkatli bir şekilde hazırlanmadıkça başarılı olamayacaktır ...” (Volkov, 2014: 39). St. Petersburg Üniversitesi Rektörünün 1888'de yazdığı bu ifade kısmen Rİ Kürdolojisi için de geçerlidir.

sonuna kadar Batı kökenli araştırmacılar ve yöneticiler öne çıkmıştır. Bilimsel Şarkiyatçılıktan önce Şarka dair bilgileri Rusya'ya hacılar, din adamları, tüccarlar, gezginler, esirler eriştiriyordu. Vasiliy Viladimiroviç Barthold'a göre Şark'ın öğrenilmesi ile ilgili ilk bilimsel çabaları Deli Petro başlatmıştır. Deli Petro İran seferi yolunda Bulgar kentinin kalıntılarını incelemiş, korunması için önlem almış, tercümanlarına Tatar ve Ermeni elyazmalarını çoğaltıp tercüme etmelerini emretmiştir. İran seferi sırasında elyazmaları toplanıp St. Petersburg'a nakledilmiştir (Бартольд, 1911: 178-179).

Deli Petro'dan 1800'lü yılların sonuna kadar yabancı, özellikle Alman kökenli Şarkiyatçıların ve Kürdologların Rİ'de araştırmacı, öğretici ve uygulamacı, yönetici, önde ve öncü olduğu görülmüştür. Rİ döneminde Asya Müzesinde özellikle Alman kökenli araştırmacılar Rİ Şarkiyatçılığına ve Kürdolojiye katkı sunmuştur. 1800'lü yılların sonundan itibaren Rİ Şarkiyatçılığında Rİ kökenlilerin arayışını kapatıp öne çıktığı görülür. Rİ kökenliler ile Avrupa'dan Rİ'ye davet edilenler arasındaki rekabet 1850'li yıllardaki bilimsel eserlerin Rusça yayımlanması gerekliliği meselesine kadar geri gider. Rusyacı Grigoryev eserlerini 1850'li yıllarda Rusça yazmaya başlamıştır. Rİ Şarkiyatçılığında Rusya kökenli Rusyacılar ile Alman kökenli kozmopolitler arasında rekabet 1860'lı yıllarda iyice belirginleşmiştir. Rİ Şarkiyatçılığında 1800'lü yılların sonu ve 1900'lü yılların başında uluslaştırmaya katkının gerekliliği inancı görülmüştür. Şarkiyatçılığın uluslaştırmaya katkısı ulusu tanımlayıp, belirli bir topraktaki tarihsel varlığının gerekçesini sunup, mensupları arasında yakın bağlar kurulmasıyla ve ferdin toplumuna sadakatini güçlendirmesiyle sağlanacaktı. Şarkiyatçılığın uluslaştırmaya katkısının merkezine ulusal dil yerleştirilmiştir. Rİ Şarkiyatçılarından Viktor Rosen, Rusyacı Vasiliy Vasilyevich Grigoryev'in bir Şarkiyatçının mensup olduğu ulusun çıkarlarına hizmet etmesi gerektiği görüşünü kabul etmiştir (Tolz, 2008: 59-66).

Şarkiyatçılar Rusya'nın Batı medeniyeti ile ilişkisini yorumlamıştır. Deli Petro ile hızlandırılan Rusya'nın Batı medeniyeti yönünde ilerleyişiyle beraber benimsenen Rusya'nın ve Rusya'daki Şarkiyatçılığın Avrupa'nın bir üyesi olduğu görüşünden I. Dünya Savaşı ve 1917 devrimiyle hızla uzaklaşmaya başlanmış; Batı medeniyeti-Rusya medeniyeti ayrışması artmıştır. Ol'denburg ve Marr, Batı medeniyetinin ve Batı Şarkiyatçılığının üstünlüğüne dair şüphelerini ifade etmiştir. SSCB Şarkiyatçılığının farklı, ahlaki açıdan üstün bir süreçte olduğu iddia edilmeye başlanmıştır. Rosen'in Rusya medeniyetinin Doğu ve Batı toplumlarının yüzyıllarca süren etkileşimi sonucu oluştuğuna dair görüşü (Tolz, 2008: 72, 74, 80-81) Şarkiyatçıların ve Şarkiyatçılığın ulus inşacı yönünü gösterdiği gibi Rosen'in görüşünün kabul edilmesi halinde Rusya medeniyetinin Batı medeniyetinden aşağı olmadığını iddia etmek için Rusya'nın oluşumuna katkı sunan Doğu medeniyetinin de yüksek bir medeniyet olduğunu iddia etmek gerekliydi.

1917 devrimi sonrası SSCB Şarkiyatçıları ve Şarkiyatçılığı SBKP'ye göre tutum almıştır. SBKP Rİ ve Batı Şarkiyatçılığını burjuvaziye, emperyalizme hizmet eden Şarkiyatçılık olarak görmüştür (Tolz, 2008: 55-56). Ekim Devrimi'nden sonra SSCB Şarkiyatçılığının niteliği değişmiştir. Burjuva Şarkiyatçılığı, proleter Şarkiyatçılık ayırımına gidilmiştir. SSCB Şarkiyatçılığı çalışma konuları, metodoloji, politik içerik ve ideolojik yaklaşımıyla burjuva Şarkiyatçılığından farklılaşmıştır. SSCB Şarkiyatçılığı tüm tarihî olayları sınıf ilişkileri, ezilen halkların toplumsal ve ulusal kurtuluşları için verdikleri mücadelenin ışığında incelemeye başlamıştır. SSCB Şarkiyatçılarının çalışmalarına Marksist-Leninist metodoloji ve SBKP'nin ulusal-sömürge sorunundaki politikası rehberlik etmeye başlamıştır (КОНОНОВ, 1960: 23).

SSCB ile Batı'nın mücadelesi Şarkiyatçılığa ve Kürdolojiye yansımıştır. SSCB Şarkiyatçıları 1920'li, 1930'lu yıllarda Batı Şarkiyatçılığını eleştirmiştir. Batı'nın Şark medeniyetini anlamadığı, kolonileştirmeye, köleleştirmeye çabaladığı iddia edilmiştir. Ötekilerin (Batı haricindekilerin) dünyayı gözlemleyip, değerlendirip kendi diliyle ifade etmesine Batı'nın mâni olmaya uğraştığı, bu uğraşının Batı Şarkiyatçılığına da yansıdığı iddia edilmiştir. Vera Tolz'a göre 19'uncu yüzyılda Batı'ya göre dünyanın milletlere bölündüğü inancıyla tarih, kazıbilimi, dil ve kavim bilimi araştırmalarının merkezine ulus yerleştirilirken ulus devletler araştırmalara daha fazla müdahil olmuştur (Tolz, 2008: 77, 55). Analizci bu bakış ve çaba medeniyetleri, devletleri, ulusları kendi içinde ayırtırmaya, Kürtleri ve Kürtçeyi de bölmeye yöneltmiştir.

Rİ Şarkiyatçılığı ve Kürdolojisi Rİ'nin genişlemesiyle irtibatlıyken, Ekim 1917 devrimi, iç savaş, tek ülkede sosyalizm 1917-1945 arasında SSCB Şarkiyatçılığına ve Kürdolojisine aksetmiştir. 1945

sonrasında ABD-Avrupa ve müttefikleri ile SSCB ve müttefikleri arasındaki Soğuk Savaş SSCB Şarkiyatçılığına ve Kürdolojisine yansımıştır. SSCB'nin Batı sömürgelerinin bağımsızlığına desteği Şarkiyatçılığa yansımıştır. 1960'ta Moskova Şarkiyatçılar Kongresinde Gafurov bazı Asyalıların Şarkiyatçılığı Batı'nın Asya ve Afrika'daki müstemlekelerini yönettiği dönemin yansımaları olarak gördüklerini belirtmiştir (Oksev, 2012: 288).

SSCB Kürdolojisinde SSCB Kürtlerinin Öne Geçmeleri

Rİ Bilimler Akademisi Şarkiyatçılığında Alman bilim adamları öncüyken zamanla Rİ tabiiyetindeki araştırmacılar öne geçmiştir. Önce Alman kökenlilerin sonra Rİ tabiiyetindekilerin Rİ Kürdolojisine katkısından sonra bizzat Kürtlerin SSCB Kürdolojisine katkısı dönemi başlamıştır. Kürt kökenli Kürdologların eğitimleri 1920'li-1930'lu yıllarda tamamlanmıştır. Kürt kökenli Kürdologlar daha ziyade II. Dünya Savaşı sonrasında eserler vermişlerdir. Kürt kökenli Kürdologlar arasında Kanat Kudoyev'e (1909-1985) özel bir önem verildiği görülmüştür. 1909 Kars doğumlu olan Kanat Kurdoev'in ailesi Kars'ın Osmanlı yönetimine verildiği tarihte, 1918'de Kars'tan ayrılmış, 1921'de Tiflis'e yerleşmiştir. 1928'de Ermenistan SSC Komünist Partisi'nin tavsiyesi üzerine, Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü'ndeki (Leningrad) Ulusal Azınlıklar Çalışma Fakültesi'ne gönderilmiştir.¹⁵ Kurdoev akademik eğitim almak üzere Ermenistan SSC'den Leningrad'a gönderilen ilk Kürt öğrenci kuşağı arasındaydı. A. A. Freiman (1879-1968), İosef Orbeli¹⁶ (1887-1961), Nikolay Marr¹⁷ (1865-1934)'dan eğitim almıştır (Leezenberg, 2011). Kurdoev ile aynı kuşaktan başka bir Kürt Kürdolog Acıye Cindi (1908-1990) de Kurdoev gibi Kars'ta doğmuş, ailesi 1918'de Kars'tan ayrılıp Ermenistan'a göçmüştür. Acıye Cindi, *Riya Teze* Gazetesinin kültür bölümünü yönetmiş ve Erivan radyosunda haberleri Kürtçe seslendirmiştir. 1941'de Ermenistan SSC yönetimi Acıye Cindi'yi Latin harfleriyle yazılan Kürtçe seslerin Kiril harfleriyle gösterilmesiyle görevlendirmiştir. Kürtçe sesler için Kiril harfleri 1946'da onaylanıp, yayımlanmış ve Ermenistan, Gürcistan ve Türkistan Cumhuriyetlerinde Kürtçe öğretimde kullanılmıştır. Acıye Cindi 1959'dan başlayarak Ermenistan SSC Bilimler Akademisi¹⁸ Şarkiyat Bölümünü 8 yıl süreyle yönetmiştir. Diğer iki Kürt Kürdolog Ordikhanê Celil (1932-2007) ve Celile Celil (1936-)'dir. İlk bayan Kürt Kürdolog Zare Aliyevna Yusupova'dır.¹⁹

Ermenistan'da Kürt Çalışmaları

Ermenistan SSC 1945 öncesi ve sonrası SSCB'nin Kürt Çalışmalarında önemli görevler üstlenmiştir. 1945 öncesi SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikası açısından Ermenistan SSC oldukça önem kazanmıştır. Çünkü Ermenistan SSC Kürtlere dair bilgi birikimi ve üretimi yanında SSCB Kürt politikasının belirlenmesi ve uygulamasında bir merkez olmuştur. Kürt edebiyatı, Kürt gazeteciliği, Kürtçe radyo yayını, Kürtçe alfabe hazırlanması, Kürtler için ilk ve orta düzey ders kitapları Ermenistan SSC'de hazırlanmıştır. Erivan'da ilk Sovyet Kürdoloji Kongresi 1934'te toplanmıştır (Акопов, 1975: 10). Kürtçe dilbilgisi ve sözlük hazırlanması, Leningrad ve Moskova'da Kürdoloji çalışmalarının geliştirilmesi, Ermeni Bilimler Akademisinde Kürdoloji çalışma grubunun teşkili önerileri çağrısında bulunulmuştur. Kürdoloji terimi bu kongreyle gün yüzüne çıkarılmıştır (Leezenberg, 2011). 1931, 1933 ve 1934'te Ermeni etnograflar ve halkbilimcileri Kürtlerin yaşadığı yerlere keşif ziyaretleri gerçekleştirmiştir (Курдоев, 1956: 377). Ermenistan Kürtlerinin diline dayanan tek bir Kürt edebî dilinin oluşturulmasının uygulamadaki önemi belirtilmiştir (Жигалина, 2013: 35).

¹⁵ (<http://collection.kunstkamera.ru/entity/PERSON/3575139> erişim 12 Eylül, 2022).

¹⁶ Yusuf Abgaroviç Orbeli (Иосиф Абгарович Орбели), 20 Mart 1887'de Kutaisi'de bir Ermeni rahip ailesinde doğdu. Kasım 1943'te kurulan Ermeni SSC Bilimler Akademisi'nin ilk başkanı oldu (<https://eurasia.expert/rodilsya-armyanskiy-arkheolog-i-vostokoved-iosif-orbeli/> erişim 29 Ağustos, 2022).

¹⁷ N. Y. Marr'ın Kürtlerin tarihini Yafetlerin (Gürcüler, Haldlar ve Ermeniler) tarihi olarak değerlendirmiştir. K. K. Курдоев, "Курдоведение," in *Академия Наук СССР Институт Востоковедения Азиатский Музеи — Ленинградское Отделение Института Востоковедения* (Москва, 1972), 386-399.

¹⁸ 1943'te kurulan Ermenistan SSC Bilimler Akademisi'nin ilk başkanı İ. Orbeli'dir.

¹⁹ (http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_personalities&Itemid=74&person=49 erişim, 24 Ocak, 2022).

Gazete Kupürü 1. Riya Teze Gazetesinin İlk Sayısı, 25 Mart 1930

Kaynak: (Акопов, 1975: 13).

1945 öncesi SSCB’de farklı Kürt Çalışmaları merkezleri oluşturulmuştur. Leningrad, Moskova, Erivan²⁰ dışında da merkezler olsa da en önemlisi bu üçüdür. Merkezler arasında ortak toplantılar, öğrenci değişimi, araştırmacıların aktarımı, yayınlar vb. faaliyetler dikkat çekmiştir. Özellikle Erivan ile Leningrad arasındaki bağlantı önemlidir. Ermenistan SSC Komünist Partisi liderleri Kürt şuurunu ve Kürtlerin kendi kaderini tayin etmelerini teşvik etmiş, bu amaca matuf Ermenistan SSC’den Leningrad’a Kürt öğrenciler gönderilmiştir. Orbeli Kürtler için Leningrad’da özel bir bölüm açtırmıştır. Kürtçe ve Kürtlerin etnografik tarihi üzerine çalışılmıştır. Genellikle bu çalışmalar sonucu SSCB’de müstakil Kürdolojinin doğduğu kabul edilir (Бижан, 2020: 63).

Ermenilerin Kürt şuru ve Kürtlerin kaderi, Kürdoloji ile ilgisinin nedenleri ve tarihî süreci dikkate değerdir. Çünkü Ermenistan SSC’deki Kürtçülük faaliyetleri²¹ zamanla Türkiye Cumhuriyeti’nin bütünlüğüne zarar verecek seviyeye yükseltilmiştir. Ermenilerin Kürdolojiye ilgisi iki yüz yıla yakındır devam edegelmektedir.²² İlk önemli Kürt Kürdolog Kurdojev’e göre Rusya’daki Kürtlerin etnografyasının ilk araştırmacısı Haçatur Abovyan, Kürtlerin Mediya ve Ermenilerle bağlarına işaret etmiştir. Kurdojev’in 1956’da Haçatur Abovyan’ın iddialarını sorgulamadan kabul ettiği görülmüştür. Bu iddialar Kürtlerin güneydoğu Ermenistan’daki halklar ve kabilelerin karışımıyla oluştuğu, Ermeni vakanüvislerine göre, birçok Ermeni prensin Kürdistan’a kaçtığı ve orada Kürt isimlerini benimsediği, Kürt aşiretlerinden Slivani, Roşkan, Mamkan, Mandiks’in eski Ermeni prenslerinin ailesinden geldiği, Slivan kabilesinin Selkuni ailesinden, Roşkan kabilesinin Rştuni ailesinden, Mamkanların Mamikaniev’in prens ailesinden ve Mandikler’in, prens Mandakuniev’in soyadlarından geldiğidir (Kurdojev, 1956: 363, 365, 367, 376). Kurdojev’in bu iddiaları sorgulamadan kabul etmesinde

²⁰ Erivan’da Kürt Çalışmaları için bkz. (Omarkhali and Mossaki, 2014: 157-162).

²¹ Ermenistan’da neyin Kürdoloji, neyin Kürtçülük, neyin Kürt Çalışmaları olduğu belirgin değildir.

²² “Yeni Ermeni edebî dilinin kurucusu H. Abovyan’ın Kürt araştırmalarının gelişimindeki rolü son derece büyüktür. *Kavkaz Gazetesinin* (1848, No. 46, 47, 49, 50, 51) sayfalarında yayımlanan küçük eseri ‘Kürtler’, Kürtlerin tarihini, kültürünü ve yaşamını incelemeye yönelik son derece ciddi bir girişimdir.” (Kurdojev, 1955: 89).

Orbeli'nin ilmi ve idari tesiri olabilir. Nitekim Kurdoev 1973'te Orbeli'yi Sovyet Kürdolojisinin (курдоведения²³) atası ve oluşturucusu olarak anmıştır (Kurdoev, 1973).

Orbeli'nin Leningrad'da Kürt asıllı Kürdologların yetişmesine özel bir önem verdiği görülür. Orbeli, 1917 Ekim devriminden sonra, Kürt meselesinin uluslararasılaşmasından yararlanmaya karar vermiştir. Kürdistan sorununu çözmek için Bolşevik hükümetinin dikkatini çekmeye çabalamıştır. Orbeli'nin çözümünü eşdeğer gördüğü (ve bu Türkiye'yi önemli ölçüde zayıflatacak) Kürt ve Ermeni meselelerini birleştirmeye çalışması anlamlıdır. SSCB yönetiminin Kürtleri ve Ermenileri aktif desteklemeyeceği kısa sürede anlaşıldıktan sonra Ermenistan'ın komünist liderleri Ermeni (ve onunla birlikte Kürt) sorunun çözümü umuduyla Kürt şuru ve kendi kaderini tayin hakkını aktif olarak teşvik etmiştir. Bu amaçla Ermenistan'dan Leningrad'a bir grup Kürt öğrenci gönderilmiştir (Бижан, 2020: 63). Nikitin'in Ermenistan'da Kürtlere dair tespitleri dikkate değerdir: "..., 1928'de ilk başta sadece Ermenistan Kürtlerinin dilinde oluşturulan yayınlar daha sonra Ermeni Kürtlerinin lehçesine benzer lehçeler konuşan Gürcistan ve Nahçıvan Kürtleri tarafından da kullanıldı. 1931'de Azerbaycan Kürtlerinin dilinde birkaç kitap çıktı ve 1933'te bunların basımını Türkmenistan Kürtlerine sağlamak için bir girişimde bulunuldu." "... 1934 yazında Erivan Kongresi'nin esas olarak bir Kürt edebî dili ve Kürt edebiyatı yaratma sorununu ve Sovyetler Birliği dışında yaşayan Kürtlerin dili ve edebiyatı ile ilişkilerini tartıştığı açıktır. ..." Kongre, Sovyet Kürt edebî dilinin yaratılmasına temel olarak Ermenistan Kürtlerinin dilinin benimsenmesinden yana karar vermiştir (Никитин, 1964: 224-225).

Ermenistan SSC'den önce de Kürtler ve Ermenilerin Osmanlıya karşı ortak hareket uğraşısı verilmiştir. Akopov Osmanlıların Kürtler ile Ermenileri birbirinden ayırarak böl ve yönet politikası izlediğini iddia etmiştir (Акопов, 1975: 5). 1880'de *Mshak* Gazetesi editörü Grigor Artsruni'nin ifadesi dikkate değerdir: "Ermenistan'ın Ermeni, Asuri ve Kürt nüfusu nihayet Ermenistan'ın sakinleri olduklarını anlamaya başladılar, bu bilinçle, Türkiye'nin baskısı hepsini eşit derecede rahatsız ediyor, ortaya çıkacak özerklik, Ermenistan'ın tüm sakinlerine eşit derecede yeni bir hayat verecektir." (Baibourtian, 2013: 133).²⁴ Ermeni devlet adamları Grigor Artsruni'nin ifadesine uygun olarak ateşli faaliyetlere başlamıştır. Ermeni derneklerince Kürt çocuklarına Muş, Bitlis, Eleşkirt, Kiğı'da 1880'li yıllarda okullar açılmıştır (Baibourtian, 2013: 133).²⁵ Ermeniler Kürtlerin devşirilmesi ve asimilasyonu için Kürtleri Ermeni kültürüne tabi tutmuşlardır. Ermeniler ile Kürtler arasındaki mücadeleyi izale için de gayret gösterilmiştir. Örneğin Muş'tan Deacon Hakop şeyh kıyafeti giyip Kürtleri ziyaret etmiş ve Ermeni-Kürt kardeşliğini vaaz etmiştir (Baibourtian, 2013: 134).

Kürtler ile Ermenilerin yakınlığı iddiaları açıklığa kavuşmamıştır. Kürtlerin evveliyatı, kökeni, menşei halen araştırılmaktadır.²⁶ Nikitin'in 1956'daki şu ifadesi bugün dahi geçerlidir: "... Kürtlerin kökeni ve tarihleriyle ilgili sorular hala araştırmacılarını bekliyor. ..." (Никитин, 1964: 3). Yaklaşık 65 yıl sonra bugün dahi Kürtlerin kökenine dair mutabakata varılamamış, Kürt dilleri ise Kurdish Complex

²³ Kürdoloji ile Kürdovedeniya eş anlamlı olarak kullanılsa da yıllar itibariyle farklılıklar görülür. Kürdovedeniya bazen bilgi üretimini ve sahaya, uygulamaya aktarımını ifade eder. Kürdoloji ise Kürtlere dair pür bilgi edinmeyi ifade eder, uygulamayı ifade etmez. Erivan'da gerçekleşen 1934'teki konferansın adı "Первая Всесоюзная курдоведческая конференция" Kürdoloji kelimesini içermemektedir. SSCB'de hazırlanan bazı eserler Kürdolojiye bazıları Kürt Çalışmalarına hatta Kürtçülüğe yakındır.

²⁴ Grigor Artsruni'nin ifadesinden Ermenistan'ın asıl sahiplerinin Ermeniler olduğunun kabul edilmesi gerektiği anlaşılıyor. Ancak Herodot Ermenilerin Firigya kolonları olduğunu bildirmiştir.

²⁵ "... 20. yüzyılın başlarına kadar iki binin üzerinde Ermeni okulunun bulunduğu Anadolu'da, günümüzde hiçbirinin izine rastlamak mümkün değil." "... Zabel Asadur da ilk okulunu 'Millete Adanmış Kadınlar' adıyla Kiğı'da açmış. Bu dernek, 1912'de iki binin üzerinde öğrencinin eğitim gördüğü 23 okul kurmuş." "Getronagan'ın 130. yılında dünden bugüne Ermeni okulları" (<https://www.agos.com.tr/yazi/18556/getronaganin-130-yilinda-dunden-bugune-ermeni-okullari> erişim, 23 Ağustos 2022). 1897'de Osmanlı topraklarında Ermenilerin toplam 922 okulu vardı (Eryılmaz, 1996: 177). 1882-1883 öğretim yılında Birleşik Cemiyet, Davros bölgesinde beş ilkokulu yönetiyordu – Kiğı-Kasaba'da erkek ve kız okulları, Khoups Köyündeki okul ve Dersim'in Perri (Çarsançak) ve Çemeshgatsak Köylerinde iki okul. Kiğı-Kasaba'daki erkek ve kız okulları ve Perri'deki okul, "yüksek" dereceli okullar olarak kabul edildi ve altı yıllık bir eğitim süresi boyunca eğitim verdi (<https://www.houshamadyan.org/mapottomanempire/vilayet-of-erzurum/kaza-of-keghi/education-and-sport/schools.html> erişim, 24 Ağustos, 2022). 1900'lü yılların başında 1996 Ermeni okulu vardı (Kévorkian, 2011: 278).

²⁶ (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kurtler#1-tarih> erişim, 13 Eylül, 2022).

olarak ifade edilmiştir.²⁷ Nikitin'in "... Sadece Oryantalizm temelinde ele alındığında kanıtlanamayacak olan Kürtlerin Turan kökenli olduğu tezini de atlıyorum..." (НИКИТИН, 1964: 230)²⁸ ifadesine karşılık Ferdinand Hennerbichler'in 2012'de yayımlanan çalışmasına göre Kürtlerin en eski ataları, Orta Asya'dan gelen, askerî olarak örgütlenmiş (R1a1) göçmen elitleri tarafından birkaç dalga halinde dilsel olarak İranlılaştırılmıştır (Hennerbichler, 2012).

"Rİ'nin ve SSCB'nin Kürtler politikası, Erivan'daki Kürt Çalışmaları ile Filik-ii Eterya'nın eğitim faaliyetlerinin benzeşen ve ayrışan yönleri var mıdır?" sorusu zihinde belirmektedir. Rİ'nin himayesindeki Filik-i Eterya Cemiyeti Yunan bağımsızlığını, Doğu Roma'nın ihyası ülküsünü benimsemiştir. Filik-i Eterya bağımsızlık ve Doğu Roma şuurunun yaygınlaştırılmasına çabalamıştır. Filik-i Eterya'nın başta Batı Anadolu olmak üzere Rumluğun yaygın olduğu bölgelerde teşkilatını köylere kadar tamamladığı, kiliselerin halkı bu yolda eğittiği; Aynaroz, Heybeliada, İzmir, Ayvalık ve Atina'daki ruhban okullarında yetiştirilenlerin Rum ve Yunanlıları ayaklanmaya hazırlayacak bilgileri öğrendikleri anlaşılmaktadır (Günay, 2005: 277-278). Yunanlılar, Rumlar ile Ruslar arasında kardeşlik duygusu ve bağlantıların güçlendirilmesi, isyan hareketlerinin büyümesine, Rİ'nin Osmanlı ile savaşları Yunanistan'ın bağımsızlığına katkıda bulunmuştur. II. Katarina'nın Avusturya İmparatoru II. Josef'e 1782'deki mektubunda Osmanlı toprakları ile ilgili önerisi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun ihyası Rİ'nin Doğu politikasının gereği idi (Белов, 2014: 331-332).

Soğuk Savaş sırasında SSCB yöneticileri Kürt ulusal hareketine gayri resmî destek vermeye devam etmiş, bu destek Ermenistan'da yaşayan Kürt azınlık ile açıklanmıştır. Bu gerekçe, özellikle Leningrad Devlet Üniversitesi (Orbeli Başkanlığında) Şark Fakültesi çerçevesinde yapısal değişiklikler yapmayı mümkün kılıp "Yakın ve Orta Doğu Ülkelerinin Tarihi" bölümü açılmıştır (Бижан, 2020: 63).

Harita 1. Kafkasya Kürtlerinin Yerleşimi

²⁷ Vahan Baibourtian, Akopov'un 1966 ve 1969'daki iki eserine ve Waheed A.'nın 1958'deki eserine 2013'te atıfla Kürtlerin İndo-Avrupa ailesinin İran koluna mensup olduğunu iddia etse de kavmi köklerinin ve ilk yurtlarının bilimsel olarak aydınlanmadığını belirtmiştir (Baibourtian, 2013: 1).

²⁸ Kürtlerin menşei siyasi bir veçhe arz eder. Lozan'da, İsmet Paşa Encyclopaedia Britannica'yı kaynak göstererek Kürtlerin Turanî kavimlerden olduğunu iddia etmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kurtler#3-osmanli-sonrasi> erişim, 13 Eylül, 2022).

Kaynak: (Аристова, 1966: 45).

Aristova haritada Kürtlerin yaşadığı alanları göstermiştir. SSCB'de Kürt nüfusu en fazla Ermenistan SSC ve Azerbaycan SSC'de yaşıyorken Azerbaycan SSC'de Ermenistan SSC'ye göre Kürt çalışmalarının çok az olması dikkat çekicidir.

SSCB Kürdologları, Çalışma Konuları ve Eserleri

Rusya'da iki yüz yılı aşkın süredir, II. Katerina'dan itibaren Kürtlere, Kürtçeye dair bilgi ve eserler toplanmış, bilgi üretilmiştir. Rapor, kitap, fotoğraf, çizim, aşiret bilgileri, elyazmalarının Rusçaya tercümesi, masal, destan, türkü derlemeleri vd. hazırlanmış gelmiştir. Rİ'de Kürtlere dair bilgi üreten, yayın ya da arşiv, koleksiyon hazırlayanlar genelde İran mütehassısları ve İran dış temsilcilik mensupları olagelmıştır. Rİ'de Kürtlere dair akademik çalışmalar da genelde İran çalışmaları içinde yürütülmüştür. 1818'in sonunda iki Doğu dili Arapça ve Farsça Sen Petersburg Üniversitesinde öğretilmeye başlanmıştır. Kasım 1818'de İmparatorluk Bilimler Akademisi bünyesinde kurulan Asya Müzesi, Şarkiyat Enstitüsü'nün temeli kabul edilir. İmparatorluk Bilimler Akademisi'nin Kunstkamera binasında Şark madalyaları, elyazmaları ve kitapların sergilenmesi için Freyn 11 Kasım 1818'de görevlendirilmiştir (Кононов, 1960: 3-4).

Rusya'da gerek Rİ gerek SSCB dönemlerinde Kürtçe Farsçadan ayrı bir dil olarak kabul edilmeyip Farsça dil ailesinin bir üyesi olarak görülmüş; Farsça bölümünde öğretilmiştir. Bogolyubov ve Boldırev 1916-1917 öğretim yılından itibaren İ. A. Orbeli'nin yaşayan İran dillerinden Kürtçeyi 1937'ye kadar öğrettiğini belirtmiştir. İran Filolojisi Bölümüne 1939'da Farsça, Tacik, Eski İran dili, Kürtçe, Osetçe, Afganca dersleri için öğrencilerin kabul edildiği, uzmanlaşmanın üçüncü eğitim yılından itibaren başladığı belirtilmiştir (Боголюбов и Болдырев, 1960: 116-118). Kononov 1960'ta SSCB'de, Leningrad Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nin İran Filolojisi bölümünde Farsça, Tacik, Afgan, Kürtçe, Osetçe, Pamir dillerinin öğretildiğini belirtmiştir (Кононов, 1960). İlk kez bir Kürt K. K. Kurdoev 1933'ten 1936'ya kadar Farsça bölümünde Kürtçe öğretmiştir. İ. İ. Tsukerman 1933'ten 1939'a kadar Kürtçe öğretmiştir. İran Filolojisi Anabilim Dalı, Büyük Vatanseverlik Savaşı nedeniyle kesintiye uğrayan faaliyetlerine 1944-1945 öğretim yılında yeni oluşturulan Doğu Fakültesi'nde yeniden başlanmıştır. 1949-1950 öğretim yılında Kurdoev Kürtçe öğretmeye başlamıştır (Боголюбов и Болдырев, 1960: 18). Yakın Doğu Ülkeleri Tarihi bölümü 1955'ten itibaren N. Y. Marr'ın öğrencisi İ. A. Orbeli tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Голдобин, Желтяков и Строева, 1960: 155).

1959'da Kürtleri araştıran münhasır bir grup oluşturulmuştur. Genelde Rusya'da Kürdolojinin müesseseseleşmesinin Orbeli'nin teşebbüsü ile 1959'da gerçekleştiği belirtilir. 28 Şubat 1959'da Şarkiyat Enstitüsü'nün Leningrad Şubesinde Kürt çalışmaları bölümü için belirgin bir çalışma planı hazırlamanın gerekliliği göz önüne alınıp Ermenistan'da doğan İ. A. Orbeli Başkanlığında İran Bürosuna kayıtlı Kürdologlar Kurdoev K. K. (1909-1985)²⁹, Zuckerman I. I. (1909-1998)³⁰, Rudenko M. B. (1926-1976), Musaelyan J. S.³¹, Dementyeva E. I. (sonra Vasilyeva, 1935-)³² ve doktora öğrencileri Smirnova I. A.³³ (1928-2010), Yusupova. A. Z. (1934-2022)³⁴, Eyyubi K. R. (1924-1995)³⁵, Jalilov J. O. (1932-2007)³⁶ 1 Mart 1959 itibarıyla İran bürosundan ayrılarak oluşturulan müstakil yeni grup Kürt halkının tarihini, kültürünü ve dilini incelemekle görevlendirilmiştir (Курдоев, 1972: 392; Юсупова, 2013: 49; Omarkhali and Nodar Mossaki, 2014: 150). Böylece, SSCB Kürt araştırmaları Orbeli'nin ana hatlarını

²⁹ (http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_personalities&Itemid=&person=546 erişim, 14 Eylül, 2022).

³⁰ (http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_personalities&Itemid=74&person=322 erişim, 14 Eylül, 2022).

³¹ (http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_personalities&Itemid=74&person=55 erişim, 14 Eylül, 2022).

³² (http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_personalities&Itemid=74&person=50 erişim, 14 Eylül, 2022).

³³ (http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=6981 erişim, 14 Eylül, 2022).

³⁴ (http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_personalities&Itemid=74&person=49 erişim, 14 Eylül, 2022).

³⁵ (http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=6981 erişim, 14 Eylül, 2022).

³⁶ (http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_personalities&Itemid=74&person=405 erişim, 14 Eylül, 2022).

belirlediği yolda ilerlemeye başlamıştır.³⁷ Kurdoev'in 392. sayfada aktardığı bilgileri irdelemekte fayda vardır.

Kurdoev müstakil bir birim kurulduğunu belirtse de M. Leezenberg Şarkiyat Enstitüsü'nün Leningrad Şubesinde SSCB Kürdolojisinin müesseseseleşmesine dair belirsizliklere işaret etmiştir. M. Leezenberg Kürtler-Kürdistan bölümü kayıtlı profesörleri olmaması nedeniyle müstakil bir bölümün olmadığını belirtir. M. Leezenberg bazı kaynaklarda bazı profesörlerin Kürdoloji kadrolarına dair bilgiler verildiğini belirtmiştir. Bazı kaynaklarda ise İran dillerindeki kadrolardan veya Kürtlere dair çalışmalar yürüten profesörlerden bahsedilmiştir. Leezenberg Leningrad'da hakikaten müstakil Kürt-Kürdistan bölümü başkanlığına dair arşiv kanıtı görmediğini belirtmiştir (Leezenberg, 2011: 7).³⁸ Popov ise Kürt halkına dair kapsamlı araştırma yapan bağımsız bilimsel topluluk, Kürt grubu oluşturulduğunu belirtmiştir (Попова, 2014: 26).

Fotoğraf 1. SSCB Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Leningrad Şubesi Kürt Grubu

Kaynak: (Popova, 2018: 382).

I. A. Orbeli'nin oluşturduğu Kürdoloji grubu 1 Mart 1959'da SSCB Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Leningrad Şubesinde yine Orbeli'nin Başkanlığında çalışmaya başlamıştır. Orbeli'den sonra Kanat Kurdoev, 1961'den 1985'te ölümüne kadar grubun başkanlığını yürütmüştür. Orbeli grubu dil, edebiyat, halk bilimi ve Kürtlerin tarihine dair konularda çalışan genç araştırmacılardan oluşturmuştur. Grupta Kürt ve Ermeni kökenliler çoğunluktadır.

Müstakil bir araştırma grubunun 1959'da oluşturulduğunu kabul edersek; oluşum nedeninin anlaşılması için grubun İran bürosu mensuplarından seçilerek oluşturulmasının ve grubun Kürt halkının

³⁷ (<http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=content&task=view&id=196>, erişim, 07 Ağustos, 2022).

³⁸ D. E. Bertels'in "Азиатский музей Ленинградское отделение Института востоковедения" adlı eserinin 76'ncı sayfasında Leningrad Şubesinde "Курдский кабинет"i bilimsel raçalar (Научная Часть) arasında sayılmıştır (Бертельс, 1972). Бертельс Д. Е., "Азиатский Музей — Ленинградское Отделение Института Востоковедения АН СССР," in *Азиатский Музей — Ленинградское Отделение Института Востоковедения АН СССР*, ed. И. Ш. Шифман А. П. Базиянц, Д. Е. Бертельс (отв. секретарь), Б.Г.Гафуров, А. Н. Кононов (председатель), Е. И. Кычанов, И.М.Оранский, Ю. А. Петросян, Э. Н. Тёмкин, О. Л. Фишман, А. Б. Халидов (Москва: Наук Главная Редакция Восточной Литературы, 1972, 5-80).

tarihini, kültürünü, dilini araştırmakla görevlendirilmesinin nedenlerinin irdelenmesi gereklidir. Öncelikle “Kürdoloji grubu oluşturulurken üyeleri neden İran grubu mensuplarından seçilmiştir?” sorusunun cevabı Kürtçenin İrani bir dil olduğu (Юсупова, 2018: 27)³⁹, Kürtlerin menşeinin İran olduğuna dair iddialar olabilir. Grubu oluşturan N. Y. Marr’ın öğrencisi Orbeli Yakın Doğu Ülkeleri Tarihi Bölüm Başkanlığını 1955’ten itibaren yürütüyordu.⁴⁰ Nikitin’e göre Kürtler, Hint-Avrupa dil grubuna ait olan Kürt dilini İran koluna bağlı olarak konuşuyordu (НИКИТИН, 1964: 5). Nikitin’in ifadesiyle “Nitekim günümüzde bildiğimiz Kürt dilinin Farsça olduğunu inkâr etmek mümkün değildir. ...” (НИКИТИН, 1964: 33). Kürtçenin İrani kökeni genelde kabul görse de Kürtlerin etnik kökenine dair daha az uzlaşma vardır. Nikitin’in ifadesiyle “... Yapabileceğiniz tek şey, Kürtlerin etnik tipinin karma yapısını belirtmektir.” (НИКИТИН, 1964: 39). N. Y. Marr ise Kürtlerin tarihini Yafetlerin (Gürcüler, Haldlar ve Ermeniler) tarihi olarak değerlendirmiştir (Курдоев, 1972: 388).

Jigalina’ya göre SSCB Kürdolojisinde 1960’lı yıllarda yeni bir aşamaya girilmiştir. Molla Mustafa Barzani’nin SSCB yöneticileri ile görüşmeleri, Barzanin Irak’a dönüşü, Kürtlerin desteğiyle SSCB’nin Batı Asya’nın bazı ülkelerden menfaat temini yeni aşamaya geçişte önemli rol oynamıştır (Жигалина, 2013: 36). 1960’lı yıllarda hazırlanan Kürtlere dair eserler daha politizedir. Eserler Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Leningrad Şubesinde, Moskova’da Şarkiyat Enstitüsü merkezince ve SSCB Bilimler Akademisi Diller Enstitüsünde yayımlanmıştır. SSCB’de özel yayınevi olmadığından yayınların hepsini resmî kabul gören, resmî görüşü yansıtan eserler olarak değerlendirmek gerekir. 1960’lı yıllarda Kürtlerin ulusal kurtuluş hareketi tarihine dair araştırmalara, yayınlara yönelmesini araştırma ve yayın politikasının bir emaresi olarak değerlendirebiliriz. Попов’a göre Mahabad Kürt yönetiminin yıkılması sonrası SSCB’ye kaçan Molla Mustafa Barzani’nin 1958’de Irak’a gönderilmesiyle SSCB-Kürtler ilişkileri yeni bir döneme girmiştir.

1970’lerin sonunda Şarkiyat Enstitüsü’nde Türkolog ve Kürt tarihçisi M. A. Hasratyan’ın Başkanlığında “Kürt meselesini” inceleyen bir ekip kurulmuştur (Попова, 2014: 26). Hasratyan’ın ekibinden önce 1960’lı yıllarda başlığında “Kürt Meselesi-Курдская проблема”, “Kürt Mücadelesi-Борьба курдов”, “Kürt Ayaklanması- Восстание курдов” içeren Kürt meselesi ve Kürtlerin ulusal kurtuluş hareketi üzerine araştırmalar hazırlanmıştır (Кузнецова и Кулагина, 1970: 189, 212, 214). M. S. Lazarev’in “Kürdistan ve Kürt Problemi: 19. yüzyılın 90 yılları-1917” başlıklı 1964 tarihli eserini İbrahim Sirkeci ve Andrej Privara en çok atıf alan eserler arasında göstermiştir (Sirkeci ve Privara, 2017: 188). M. S. Lazarev’in bu eserini “Kürt sorununun” çeşitli oluşum ve gerçekleşme dönemlerini kapsayan bir dizi eser takip etmiştir (Вергяев, 2018: 12). Türkiye’de bazı araştırmacılar Kürt meselesi, Kürt sorunu, Kürt problemi vb. ifadeler içeren SSCB’deki yayınların bilimsel masumiyetle uyummadığı, adeta Osmanlı’nın paylaşılması projelerini hatırlatan Şark meselesinin⁴¹ bilimsel parçasını oluşturduğunu iddia etmiştir. Örneğin Bilâl Niyazi Şimşir Kürt meselesi değil; Kürtçülük meselesi, Türkiye’nin bölünmesi meselesinin oluşturulduğunu iddia etmiştir.

N. A. Halfin’e göre Rusya’da Kürt çalışmalarında üçüncü aşama, II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle başlamıştır. Ona göre Kürtlerin kurtuluş mücadelesinin keskin bir şekilde alevlenmesi sonucu SSCB’de Şarkiyat araştırmalarıyla birlikte Kürt araştırmaları da artırılmıştır. Halfin’e göre İran’da Mahabad Kürt yönetimi teşebbüsü emperyalist Büyük Britanya İmparatorluğu ve ABD tarafından desteklenen yerel gericiliğe karşı Kürtlerin inatçı direnişi Sovyet bilim camiasının dikkatini çekmiş, bir dizi özel kitap, broşür, doktora tezi hazırlanmıştır. Kürt araştırmalarının güncel siyasi sorunlarına ilişkin yayın ve çalışmaların yanı sıra tarihe ve etnografyaya dair eserler de yayımlanmıştır (Халфин, 1966: 157). A. S. Kornilovski’ye göre eserlerin temel amacı, Orta Doğu’ya yönelik SSCB dış politikasını haklı

³⁹ “Kürtçe, Hint-Avrupa dil ailesinin bir parçası olan kuzeybatı İran dilleri grubuna aittir...” (Юсупова, 2018:27). İrani diller ile Farsça ayırımına dikkat çekmek gerekir. “... Eski Farsça; eski İran dillerinden biri, eski İran dilleri de Hint-Avrupa dilleri ailesinin üyeleridir...” (Yıldırım, 2010: 25).

⁴⁰ Orbeli, 1955-1960 yılları arasında Leningrad Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Dekanlığı, 1956’dan itibaren Yakın Doğu Ülkeleri Tarihi Bölüm Başkanlığı, yine 1956’dan itibaren SSCB Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Leningrad Şubesi Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir.

⁴¹ (<https://islamansiklopedisi.org.tr/sark-meselesi>, erişim, 16 Eylül, 2022).

çıkarmaktı.⁴² Kürdistan'daki zengin hidrokarbon kaynaklarına erişim, SSCB'nin çıkarları için önemliydi. M.S. Lazarev, M. A. Hasratyan, N. A. Halfin ve daha sonra O. I. Zhigalina'nın ilk önemli çalışmaları Kürt halkının ulusal kendi kaderini tayin etmesi, tarihi, Kürtlerin ulusal kurtuluş mücadelesinin sosyo-politik nedenlerinin yanı sıra bağımsız bir Kürt devleti kurma umudunu da kapsamaktaydı. Bu çalışmalardan bazıları SSCB Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü tarafından, üzerinde "resmî kullanım için" uyarısıyla yayımlanmıştır (Вертяев, 2018: 12). Vertyaev'in görüşüne göre, üzerinde "resmî kullanım için" ibaresiyle yayımlanması eserlerin bilimsel motivasyondan ziyade siyasi amaçlar için hazırlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

Ekran Görüntüsü 1. Rusya Devlet Kütüphanesinde Kayıtlı, Başlığında Kürtler Olan Eserler (1946-1970)

The screenshot shows the website of the Russian State Library (Российская государственная библиотека) with search results for books about Kurds. The search criteria are: "Изданы с 1946" (Published from 1946) and "Изданы по 1970" (Published up to 1970). The results show 48 items on page 1 of 5. The first six results are:

- 1** Никитин, Василий. Курды [Текст] : Пер. с фр. / Вступ. статья [с. 5-36] и ред. И. О. Фаризова. - Москва : Прогресс, 1964. - 432 с., 10 л. ил. : карт.; 21 см. [ещё](#) [Описание](#) [Электронный заказ](#)
- 2** Аристова, Татьяна Федоровна. Курды Закавказья [Текст] : (Ист.-этногр. очерк) / АН СССР Ин-т этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. - Москва : Наука, 1966. - 210 с., 1 л. ил. : ил., карт.; 21 см. [ещё](#) [Читайте](#) [Описание](#) [Электронный заказ](#)
- 3** Чатоев, Халил Мурадович. Курды Советской Армении [Текст] : Ист. очерк. (1920-1940) / Акад. наук Арм. ССР. Сектор востоковедения. - Ереван : Изд-во Акад. наук Арм. ССР, 1965. - 154 с., 8 л. ил.; 20 см. [ещё](#) [Описание](#) [Электронный заказ](#)
- 4** Мамедназаров, А. Курды Туркмении [Текст] : (Ист.-этногр. очерк) : Автореферат на соискание учен. степени кандидата ист. наук / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. - Москва : [б. и.], 1964. - 19 с. [ещё](#) [Перейти к диссертации](#) [Описание](#) [Электронный заказ](#)
- 5** Мераме дъле к'орд = Мечта курда = Գրիի Երևանի / Шькое Ի'асан. - Ереван : Երևանի հայկ. հրատարակչություն, 1970. - 105 с. [1] л. портр.; 16 см. [ещё](#) [Описание](#) [Электронный заказ](#)
- 6** Թ'մոսե կորմանց : Կիլիկիայի և Կурд Ամո : Երևանի հայկ. հրատարակչություն, 1955. - 67 с. [1] л. портр.; 18 см. [ещё](#) [Описание](#) [Электронный заказ](#)

⁴² "... Bu çalışmaların temel amacı, Orta Doğu'daki Sovyet liderliğinin ulusal ve dış politikasını, Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri ile başlayan ve Soğuk Savaş'a yol açan askerî-politik çatışma bağlamında haklı çıkarmaktı. ..." (Корниловский, 2011: 147).

Kaynak:

(<https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1946&yt=1970&q=title%3A%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B>, 07 Ağustos, 2022).

Tablo 1. Rusya Federasyonu Devlet Kütüphanesinde Kayıtlı, Başlığında Kürtler Olan Eserler (1946-1955)

Yayın yılı	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Eser sayısı	0	1	0	0	0	0	3	3	0	1

* Bazı eserlerin kayıt bilgilerinde katkı sunanların isimlerinde “Курды”ye yakın örneğin “[Ил.: В. Курдов]” geçtiğinden “title:Курды” taraması bu eserleri de sonuçlar içine almaktadır. “Соколов-Микитов, Иван Сергеевич (1892-1975).” 1950’de 6 kez sayılmaktadır. Kürtler başlığını içermediğinden 1950 yılı için 0 (sıfır) değeri verilmiştir.

Kaynak:

(<https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1946&yt=1955&q=title%3A%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B>, 07 Ağustos, 2022).

1946 ila 1955 arasında Rusya Devlet Kütüphanesinde kayıtlı 14 eserden 13’ü Rusça 1’i ise Kürtçedir. Bazı eserler birden çok kez kaydedilmiştir.

RF devlet kütüphanesinde 1920 ile 1970 arasında başlığında Kürtler olan 7 tez özeti, 9 tez kayıtlıdır. 9 tezin 7’si Rusça, 1’i Ermenice, 1’i ise Gürcüce’dir. 1952’den önce başlığında Kürtler bulunan kütüphane koleksiyonuna kayıtlı tez bulunmamaktadır. İlk kayıtlı tez Gürgen Vagratoviç Akopov’un “İran’daki Kürtlerin Ulusal Konsolidasyonu Sorunu” başlığıyla Moskova’da, 1952’de hazırlanan, 321 sayfa tezdır. 1953’te bir tez kayıtlıdır. Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsüne Aristova, T. F. (1953), “İran Kürtleri: Tarihi ve Etnografisi” başlığı ile Aristova Tatyana Fedorovna tarafından, Sergey Pavloviç Tolstoy danışmanlığında hazırlanmıştır. Tezleri hazırlayanlar arasında Kürtler dikkat çekicidir. Ç. H. Bakayev, M. B. Rudenko, K. R. Eyubi, A. Mamednazarov, I. I. Tsukerman, Z. A. Yusupova, O. D. Dzhalilov, K. K. Kurdoev, A. H. Maruf, M. B. Rudenko, M. Arif, Z. H. S. Musaelyan, K. Z. Ankosi, K. I. Mirzoyev vd. tezler hazırlamıştır (Джалилов, 2022: 48).

Tablo 2. Rusya Federasyonu Devlet Kütüphanesinde Kayıtlı, Başlığında Kürtler Olan Eserler (1947-1965)

Yayın yılı	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Eser sayısı	1	1	1	0	1	1	1	5	3	6

Kaynak:

(<https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1956&yt=1965&s=pubyear&q=title%3A%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B>).

Tablo 3. Rusya Federasyonu Devlet Kütüphanesinde Kayıtlı Başlığında Kürtler Olan Eserler (1966-1970)

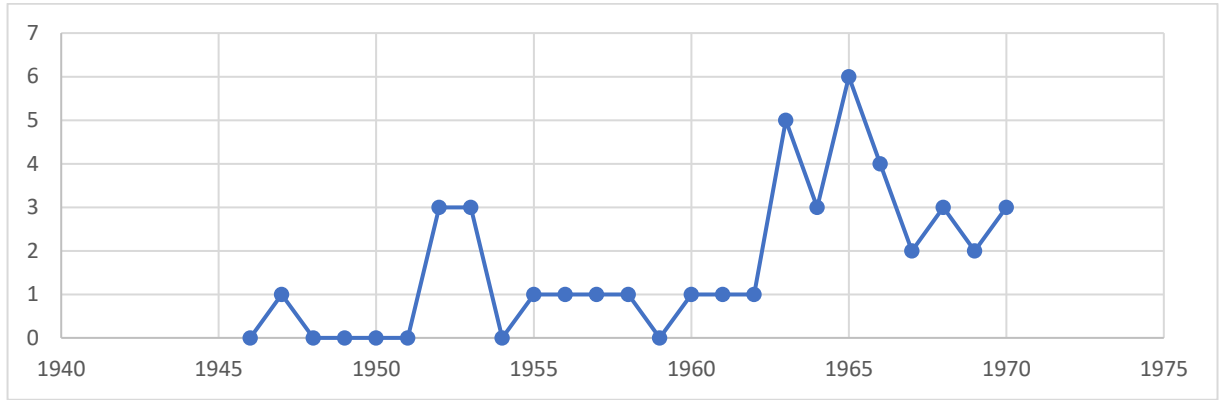
Yayın yılı	1966	1967	1968	1969	1970
Eser sayısı	4	2	3	2	3

Kaynak:

(<https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1966&yt=1970&s=pubyear&q=title%3A%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B>, 07 Ağustos, 2022).

1966 ve 1970 yıllarına kayıtlı 14 eserin 11’i Rusça, 2’si Kürtçe, 1’i İngilizcedir.

Grafik 1. RF Devlet Kütüphanesinde Başlığında Kürtler Olan Eserlerin Dağılımı (1946-1970)

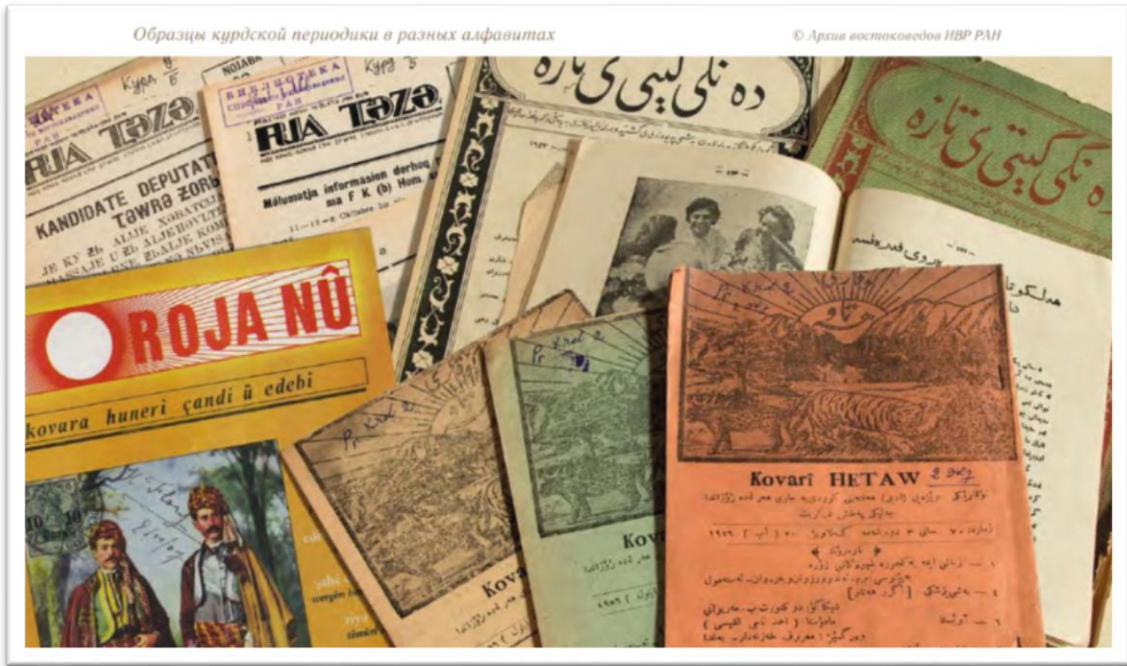

Kaynak:

(<https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1946&yt=1970&s=pubyear&q=title%3A%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B>, 07 Ağustos, 2022, adresinden erişilen verilere göre çizilmiştir).

Grafikte görüleceği üzere 1964 ve sonrası eser sayısında artış vardır. Bu artışın birkaç nedeni olabilir. RF devlet kütüphanesine kayıtlı, başlığında Kürtler olan 25 yıllık dönemleri karşılaştırdığımızda 1946-1970 arasında 1920-1945 arasına göre kayıtlı eser sayısının üç kat arttığı görülür. RF Devlet Kütüphanesinde başlığında Kürtler olan 1920 ila 1945 arasında 15 eser kayıtlıdır. Bu eserlerin 13’ü kitap, 2’si notadır. Eserlerin 12’si Rusça, 2’si Kürtçe ve 1’i Ermenicedir. 1927’ye kadar kayıtlı eser olmadığı gibi 1939’dan sonra da kayıtlı eser yoktur (Başaran, 2021: 133).

Ekran Görüntüsü 2. Farklı Alfabelerde Kürtçe Süreli Yayın Örnekleri

Kaynak: (Юсупова, 2018: 29).

Daha önce sözlük dil, tarih, kavim bilimi, halk bilimi, coğrafya, askerî tetkikler vb. alanlarda yayılan eserler öne çıkmışken artık bunlarla birlikte egemenliğe dair yayınlara geçilmiştir. 1960’larda N. A. Halfin ve M. S. Lazarev 19-20. yüzyıllar Kürt ulusal hareketi tarihini hazırlamış ve yayımlatmıştır. Rİ’nin Batı Asya’da ve etnik Kürdistan’daki çıkarlarının tespiti büyük ölçüde arşiv kaynağının incelenmesine dayandırılmıştır (Жигалина, 2013: 37). Kürt ulusal hareketi tarihi hakkında N. A. Halfin

ve M.S. Lazarev eserler hazırlamışken Türkiye'de Kürtçülük⁴³, Kürt hareketleri, Kürt siyasi partileri ve örgütlerine dair M. A. Hasratyan eserler hazırlamıştır (Жигалина, 2013: 37). 1964'te M. S. Lazarev tarafından "Kürdistan ve Kürt Problemi" kitabının yayımlanması oldukça önemlidir. Averyanov ve daha sonraki Kürt bilim adamları tarafından iddia edilen "Rusya'nın kendi çıkarlarını yanlış anlaması" fikri, Kürtlere yönelik Rİ, Sovyet ve RF politikaları üzerine yapılan çalışmalarda görülmüştür (Мосаки, 2018: 160). 1950'li yıllarda Kürt Çalışmaları artmıştır. 1955'te *Riya Teze (Yeni Yol)* Gazetesi yeniden yayımlanmaya başlanmış, 1957'de ise Erivan radyosu Kürtçe bölümü oluşturulmuştur (Джалилов, 2022: 46). Kürt toplumunun tarihi ve modern sosyo-politik özelliklerinin incelenmesi, 1960'larda özellikle SSCB'de önem kazanmıştır. Mustafa Barzani liderliğindeki ulusal kurtuluş hareketi Irak ve İran'da yükseldiğinde Mustafa Barzani'nin bir süre Moskova'da kalmasına rağmen Sovyet liderliği ihtiyatını korumuştur (Вертяев, 2018: 12). Veryaev'in tespiti önemli olduğundan aşağıda aynen aktarılmıştır:

"Enternasyonalizm, ulusların ve halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkelerinden yola çıkan Sovyet liderliği, SSCB'ye muzahir başka bir güç örgütlenme umuduyla Ortadoğu'da yaşayan Kürtlerin desteğini almaya çabalamıştır. SSCB'nin çıkarları için etnik Kürdistan'daki hidrokarbon kaynaklarına erişim, daha az önemli değildi. Kürt halkının ulusal kendi kaderini tayin etme, Kürt tarihi, Kürtlerin ulusal kurtuluş mücadelesinin sosyo-politik nedenlerinin yanı sıra Ortadoğu arenasında bağımsız bir Kürt devleti kurma umutları konularına dair ilkin seçkin Kürt tarihçileri M. S. Lazarev, M. A. Hasratyan, N. A. Halfin daha sonra O. I. Zhigalina eserler verdi. Bariz nedenlerden dolayı, bu çalışmaların bazılarını SSCB Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü 'resmî kullanım için' uyarısıyla yayımlandı." (Вертяев, 2018: 12).

SSCB'nin Doğu ülkeleriyle ilişkilerde politikasının desteklenmesi, Şarkiyat Enstitüsünün başlıca görevlerinden biri haline gelmiştir. Bu nedenle SSCB yönetimi ve Bilimler Akademisi Başkanlığı, Şarkiyat biliminin ana kurumunun Moskova'ya nakledilmesine karar vermiştir. Şarkiyat Enstitüsünün Kürt edebiyatı, tarihi ve dilini inceleyen araştırmacılar Leningrad'da kalmıştır. SSCB Bilimler Akademisi'nin Leningrad Şubesinde oluşturulan Kürt Çalışmaları Grubu Leningrad, Tiflis, Erivan'daki Kürt araştırma merkezlerinin çalışmalarının koordinasyonuna önemli bir katkı yapmıştır (Вертяев, 2018: 13).

II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Politik Ortamın Kürt Çalışmalarına Tesiri

II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş SSCB Şarkiyatçılığına yansımıştır. Popov'a göre II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyadaki değişiklikler nedeniyle SSCB'nin Doğu politikası için daha fazla bilimsel desteğe ihtiyaç duyulmuştur (Попова, 2014: 25). SSCB II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası politikada "5 Uluslararası politikayı şekillendiren/rol dağıtan" statüsüne ve rolüne yükselmiştir.⁴⁴ Bu statünün gereği olarak Şarkiyat Enstitüsü'nün merkezi Leningrad'dan Moskova'ya nakledilmiştir. Bu durum Şarkiyat Enstitüsünce şöyle ifade edilmiştir:

*"II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası arenada değişen durum ve yeni iç siyasi koşullar, Sovyet Şarkiyat çalışmaları için yeni kapsamlı ve ciddi görevler ortaya çıkardı. Çözümleri daha derin teorik temeller ve uygun yaklaşımlar gerektiriyordu. Bu tür görevlerin ölçeği, Şarkiyat araştırmalarını yeniden düzenlemek için alınan önlemlerle de eşleştirildi. SSCB Bilimler Akademisi Başkanlığı'nın önerisi üzerine, 1 Haziran 1950 tarihli bir kararla ve SSCB Bakanlar Kurulu kararına uygun olarak, Şarkiyat Enstitüsünün merkezi Leningrad'dan Moskova'ya nakledildi. Enstitünün el yazmalarının ana fonlarının yanı sıra temel kütüphanenin Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nün bir şubesi olarak Leningrad'da bırakılmasına karar verildi."*⁴⁵

⁴³ Kürt sorunu ifadesi Rusya İmparatorluğu dönemindeki "Yunan sorunu" ifadesini çağrıştırmaktadır. "Yunan sorunu" Rİ'nin dış politikasında 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında belirleyici nitelikteydi (Александрович, 2003: 3).

⁴⁴ Devletlerin uluslararası politikadaki statüsü ve rolü sıralaması için bkz. (Başaran, 2018: 17).

⁴⁵ (<https://ivran.ru/about-institute/history> erişim, 13 Ağustos, 2022).

Şarkiyat Enstitüsünün merkezinin Moskova'ya, Kremlin'e yürüme mesafesinde⁴⁶ bir binaya nakli SSCB yönetimi ile Şarkiyat Enstitüsünü fiziken de yakınlaştırmıştır. SSCB'nin Doğu ülkeleri politikasını desteklemek Şarkiyat Enstitüsü'nün öncelikli görevlerinden biri haline gelmiştir. Şarkiyat Enstitüsü yayınlarında emperyalizm karşıtlığı ve ulusların kaderini tayin hakkı öne çıkarılmıştır. Sovyet yöneticileri uluslararası politikada enternasyonalizmin ilkelerine ve ulusların kendi kaderini belirleme hakkına istinaden genelde Doğu toplumlarının özelde ise Kürtlerin desteğini almaya çabalamıştır (Вертяев, 2018: 12).

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası politik ortamda yaşanan Soğuk Savaş, Şarkiyatçılara da tesir etmiştir. 15-22 Eylül 1951'de İstanbul'da gerçekleşen 22. Şarkiyatçılar Kongresine SSCB'den davet edilen 25 Şarkiyatçı katılmamıştır (Oksev, 2012: 288). Davet edilen Şarkiyatçılardan hiçbirinin katılmaması manidardır. Buradan Soğuk Savaşın SSCB yöneticilerinin, Şarkiyatçıların iradesine tesir ettiği sonucu çıkarılabilir. SBKP yönetimi 1950'li yılların orasında Şarkiyat Enstitüsünün katkısından memnuniyetsizliğini ifade etmiştir. SSCB tarihinde bir dönüm noktası olan SBKP'nin 20. Kongresi Enstitüyü beklenmedik bir şekilde etkilemiştir. Şubat 1956'da SBKP Merkez Komitesi Başkanlığı üyesi A. I. Mikoyan, SBKP'nin 20. Kongresinde bütün Doğu'nun uyandığını; ancak Şarkiyat Enstitüsü'nün hala uyuduğunu iddia etmiştir. Kongre tutanağına göre Mikoyan'ın tam ifadesi şöyledir: "... İlimler Akademisi sisteminde Doğu'nun sorunlarıyla ilgilenen bir enstitü var ama onun hakkında şunu söyleyebiliriz ki, tüm Doğu bizim zamanımızda uyandıysa, o zaman bu enstitü bugüne kadar uykuda. Orada tarih çalışmasının Mesih'in doğumuna zar zor ulaştığını söylüyorlar (salonda kırırdanma, kahkahalar). Çağımızın gereklerine ayak uydurmasının zamanı gelmedi mi?" (Чарыева, Горбунова; Ланда, 2018: 188-189). Mikoyan'ın uyarısı Orbeli'yi Kürt araştırma grubu oluşturmaya sevk etmiş olabilir. Kanaatimce Şarkiyat Enstitüsünü "Doğu'nun sorunlarıyla ilgilenen bir Enstitü" olarak görmek, Şarkiyat Enstitüsünü güncel ve günübürlük politika ile sınırlamak Enstitünün bilimselliğine de hanel getirmiştir.

Nisan 1955'te düzenlenen Bandung Konferansı ve SSCB Komünist Partisi 20. Kongresi SSCB Şarkiyatçılığına yansımıştır. 1956 yılına gelindiğinde, dekolonizasyon sonucunda iktidara gelen milliyetçi liderlerin sol güçlerden çok daha büyük bir "anti-emperyalist" potansiyele sahip olduğu ve onlarla ittifaka yönelmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Aslında, "uyuya kalmış" Şarkiyat Enstitüsü değildi, Sovyet hükümetinin Doğu politikası (genel olarak, Avrupa dışı dünyayla ilgili olarak) değişmiştir (Чарыева, Горбунова, и Ланда, 2018: 190). 1957'de Taşkent'te düzenlenen Birinci Sovyet Şarkiyatçılar Kongresinde emperyalist sistemin çöküşü, 20. Kongre'den sonra SSCB Şarkiyatçılığına düşen görevler ve Bandung Konferansı'nın evrensel önemi, SSCB Şarkiyatçılığında Avrupa merkeziliğin eleştirisi ve reddi değerlendirilmiştir. 9-16 Ağustos 1960'ta Moskova'da 48 ülkeden heyetin katılımıyla (Русинова, 2008: 49) gerçekleşen 25. Şarkiyatçılar Kongresi hitabında A. I. Mikoyan "Şarkiyatçıların görevi, Asya ve Afrika memleketlerinin çok önemli süreçlerini objektif bir şekilde yansıtmak, Şark halklarının iktisadi geri kalmışlıklarından kurtulmak ve millî ve toplumsal özgürlüklerini kazanmak için verdikleri mücadeleyi ayrıntılı bir şekilde anlatmak ve yaratıcı bir çabayla katkıda bulunmaktır... Kongremiz Asya ve Afrika halklarının özgürlük ve bağımsızlıkları için savaşta yeni başarılar kazandıkları önemli günlere tekabül ediyor." (Микоян, 1960/1962: 43, 46) demiştir. Mikoyan'ın Şarkiyatçılara yüklediği politik görev Şarkiyat Enstitüsünün bilimsel tarafsızlığına, bilimsel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliğin makul düzeyde sağlanmasına engel teşkil etmiş olmalıdır. 1960 tarihli Moskova Şarkiyatçılar Kongresinde Asya ve Afrika'daki çağdaş ve tarihsel gelişmelere ilişkin yapılan analizler Marksist bir bakış açısıyla yapılmıştır (Oksev, 2012: 289).

Sonuç ve Öneriler

Sovyet Kürdolojisi II. Dünya Savaşı sonrası eskiye nazaran daha faal hale gelmiştir. Savaş sonrası oluşan uluslararası politik ortam nedeniyle Sovyet yöneticilerinin genelde Sovyet Şarkiyatçılara, özelde ise Kürdologlara ihtiyacı artmış, Şarkiyat Enstitüsü'nün merkezi 1950'de Moskova'ya nakledilmiştir. Şarkiyat Enstitüsü'nün Leningrad Şubesinde İran uzmanları, araştırmacıları kalmış; bunların bir kısmından 1959'da münhasıran Kürtleri araştırarak bir grup oluşturulmuştur.

⁴⁶ Yürüyerek 16 dk, 1,360 metre, kuş uçuşu 1,000 metre.

SSCB kökenli akademisyenler arasında Ermeni ve Kürt kökenliler II. Dünya Savaşı sonrası öne çıkmıştır. Rusya İmparatorluğu'nda Kürtlere dair bilgi, belge toplayan, yorumlayan, yayımlayanlar genelde askerler, dışişleri mensupları ve Batı kökenli akademisyenler iken 1917 sonrası SSCB kökenli akademisyenlerin öne çıktığı görülmüştür. Ermenistan'da ve Ermenistan-Türkiye sınır boylarında Kürtler yaşadığından, Türkiye'den Ermenistan'a Kürt göçlerinden, Ermenilerin bazı Kürtlerin Müslümanlaşmış Ermeniler olduğu iddiasından, Ermeni-Kürt kader birliği fikrinden hareketle Ermenistan'da Kürdoloji, Kürt Çalışmaları ve Kürtçülük faaliyetleri süregelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Erivan önemli Kürt Çalışmaları merkezlerinden biri haline getirilmiştir. 1945-1970 yılları arasında Ermeni asıllılar ve Ermenistan'a göçmüş Kürtler Kürdolojide öne çıkartılmıştır.

Vladimir Lenin ve Woodrow Wilson'un sıkça tekrarladığı ulusların kendi kaderini tayin hakkı uluslararası politikada II. Dünya Savaşı'ndan sonra oldukça önem kazanmıştır. SSCB'nin açık ya da örtülü Batı'nın özellikle de Büyük Britanya İmparatorluğu'nun sömürgelerinin bağımsızlaştırılmasına yönelik desteği Sovyet Şarkiyatçılığına yansımıştır. SSCB'nin 1945'te Türkiye'den talepleri, Türkiye'nin SSCB'ye hasım Batı ittifakına mensubiyeti, SSCB ile Batı'nın İran, Irak ve Suriye'deki mücadelesi bu ülkelerdeki Kürtleri merkezî yönetim aleyhine desteklemesinin gerekliliği, Kürtlere dair bilgi ve politika oluşturma ihtiyacı Kürdologlardan istifadeyi, Kürt Çalışmalarını, Kürtçülüğü yaymayı gerektirmiştir. 1960'lı yıllarda başlığında, içeriğinde Kürt meselesi, Kürt problemi, Kürt sorunu vb. olan araştırma ve yayınların sayısı arttırılmıştır. 1960'lı yıllarda SSCB Kürdolojisinin politik yönünün daha açık hale geldiği, Kürtçülüğü desteklediği izlenimi doğmuştur.

1945-1970 yılları arası SSCB Kürdolojisine katkının sadece Şarkiyat Enstitüsü mensuplarının çalışmaları ile sınırlı olmadığı bilirse de dışişleri mensupları, istihbarat raporları ve askerlerin raporlarına erişilemediğinden bunlar değerlendirilememiştir. SSCB'de ya da SSCB'den İran, Türkiye, Suriye Kürtlerine yönelik gazete, radyo ve dergi yayını, bu ülkelerden öğrenci kabulü Kürdoloji içinde değerlendirilmeyip Kürtçülüğe katkı olarak değerlendirildiğinden araştırmaya katılmamıştır. Günümüzde Rusya Federasyonu'nda курдология ile курдоведение arasında bir ayrıma gidilmediği görülmektedir. Курдология-Kürdoloji daha ziyade politik amaç dışı saf bilime işaret ederken Курдоведение- (Kürt tetkikleri- Kürt etütleri- Kürt incelemeleri) hem bilgi üretimine hem de uygulamaya işaret etmektedir. SSCB'de ve günümüzde Rusya Federasyonu'nda bu ayrım açık değildir. Bilal Şimşir örneğinde olduğu gibi Türkiye'de bazı araştırmacılar SSCB'nin Kürtçülüğe destek verdiğini, Kürdoloji'den ziyade Kürtçülük yapıldığını iddia etmiştir. 1950'li yıllarda Şarkiyat Enstitüsünün uyanması gerektiği uyarısı, 1960'lı yıllarda Kürt meselesi, Kürt ulusal hareketi vb. araştırmalar SSCB'nin Kürtçülüğe katkı verdiğine dair iddialara kanıt olarak sunulmaktadır.

Araştırma 1945-1970 yılları arasında SSCB Kürdolojisini tamamen yansıttığı iddiasında değildir. Elde edilen veriler çözümlenip, yorumlandığından ileriki yıllarda yeni verilerin teminiyle eksikliklerin, varsa hataların diğer araştırmacılarca giderilmesi önerilir.

Kaynaklar

Rusça Kaynaklar

Акопов, Г. Б. (1975). “От Редактора”. Академия Наук Армянской ССР Институт Востоковедения Страны и Народы Ближнего Среднего Востока VII Курдоведение. Ереван: АН Армянской ССР, 5-14.

Александрович, Андрей Девтеров. (2003). “Греческий Вопрос в Политике Российской Империи Во Второй Половине XVIII - Первой Трети XIX ВВ.” Адыгейский государственный университет, Майкоп.

Аристова, Т. Ф. (1966). *Курды Закавказья (Историко-Этнографический Очерк)*. Москва: Академия Наук СССР институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-макляя.

Бартольд, Василий Владимирович. (1911). *История Изучения Востока в Европе и в России*. Санкт-Петербург.

Белов, М. В. (2014). “‘Греческий Проект’ и Имперское Наследие Российской Внешней Политики в Постсоветской Историографической Ситуации” *Люди и Тексты. Исторический Альманах. Историческое Пространство Истории*, ed. М. С. Бобкова, Moskova: ИВИ РАН, 328-349.

Бижан А. Н. (2020). “«Курдский Вопрос» и Изучение Истории Курдов в Советской России / СССР (1920–1980-е Годы).” *Вестник ВГУ. Серия: История. Политология. Социология*, (3), 62-64.

Боголюнов, М. Н., и А. Н. Болдырев. (1960). “Кафедра Иранской Филологии”. *Востоковедение в Ленинградском Университете*. ed. Кононов А. Н., Ленинград: Ленинградский университет, 111-122.

В. Никитин. (1964). *Курды*. Москва: Прогоресс.

Вертяев, К. В. (2018). “Курдоведение В Институте Востоковедения Ран Центр Изучения Стран Ближнего И Среднего Востока.” *ВЕСТНИК Института Востоковедения РАН* 4. 10-15.

Джалилов А.М. (2022). “Возникновение и Развитие Курдоведения В России и СССР”. *«QAZAQTANÝ» республиканский научный журнал*. (13), 44-51.

Голдобин, А. М., А. Д. Желтяков, и Л. В. Строева. (1960). “Кафедра Истории Стран Ближнего Востока”. *Востоковедение в Ленинградском Университете*. Ленинград: Издательство Ленинградского Университета, 143-159.

Бертельс, Е. Д. (1972). “Азиатский Музей — Ленинградское Отделение Института Востоковедения АН СССР.” *Азиатский Музей — Ленинградское Отделение Института Востоковедения АН СССР*, ed. И. Ш. Шифман А. П. Базиянц, Д. Е. Бертельс (отв. секретарь), Б.Г.Гафуров, А. Н. Кононов (председатель), Е. И. Кычанов, И.М.Оранский, Ю. А. Петросян, Э. Н. Тёмкин, О. Л. Фишман, А. Б. Халидов, Москва: Наук Главная Редакция Восточной Литературы, 5-80.

Жигалина О. И. (2013). “Российское Курдоведение Как Традиционное Направление Востоковедной Науки”. *Лазаревские Чтения. Выпуск II*, ed. О. И. Жигалина, Москва: Институт востоковедения РАН, 31-42.

Халфин Н. А. (1966). “Курдская историография в СССР и некоторые ее проблемы”. *Вопросы истории*. (8), 154-161.

З. А. Юсупова. (2018). “Курдский Язык, Курдский Фольклор, Литература в Исследованиях”. *Курды. Легенда Востока*, ed. И. Ф. Попова, В. В. Наумкин, Издательская группа «Арбор», 27-65.

И. Ф. Попова. (2018). “Российские Исследователи - Пионеры Курдоведения”. *Курды. Легенда Востока*, ed. И. Ф. Попова, В. В. Наумкин, 375–409. Издательская группа «Арбор», 2018.

Кононов, А. Н. (1960). “Восточный Факультет Ленинградского Университета”. *Востоковедение В Ленинградском Университете*. Ed. А. Н. Кононов, Ленинград: Ленинградского Университета, 3-31.

Корниловский, А. С. (2011). “Изучение Курдской Проблемы в Русской Исторической Исторической Науке: Основные Этапы”. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 11 (222), Ч.1, 145-152.

Курдоев, К. К. (1973). “Академик И. А. Орбели и Курдоведение”. *Պատմա-Բանասիրական Հանդես =Historical-Philological Journal* (1), 61–70. <https://arar.sci.am/dlibra/publication/189253/edition/171856>.

———. (1972). “Курдоведение” Академия Наук СССР Институт Востоковедения Азиатский Музей — Ленинградское Отделение Института Востоковедения, Москва, 386-399.

———. (1956). “Хачатур Абовян Как Курдовед-Исследователь (к вопросу Изучения Истории Курдов в России)”. *Очерки По Истории Русского Востоковедения*, 360-380.

———. (1955). “Хачатур Абовян Как Курдовед-Этнограф.” *ՀՍՍՌ ԳԱ Տեղեկագիր Հասարակական Գիտությունների =Bulletin of the Academy of Sciences of the Armenian SSR: Social Sciences*, (10), 89-98. <https://arar.sci.am/dlibra/publication/118459/edition/107910>.

Микоян, А. И. (1962). “Труды Двадцать Пятого Международного Конгресса Востоковедов. Москва, 9-16 Августа 1960 г. Том 1 Общая Часть Заседания Секции I-V”. Речь А. И. Микояна На

XXV Международном Конгрессе Востоковедов 9 Августа 1960 Г., Москва: восточной литературы, 40-51.

Мосаки, Нодар. (2018). “Политика России в Отношении Курдских Племен На Границе с Османской Империей Во Время Крымской Войны”. *Российская история*, (3), 159-170.

Кузнецова, Н. А., и Л. М. Кулагина. (1970). Из Истории Советского Востоковедения 1917-1967. Москва: Наука.

Горбунова, Н. М., Р. Г. Ланда и Н. К. Чарыева. (2018). “Николай Алексеевич Иванов, Олег Ефимович Непомнин и Петр Михайлович Шаститко: Вклад Трех Ученых Института Востоковедения Ран В Изучение Востока”. *ВЕСТНИК Института Востоковедения РАН*. (4), 184-191.

Жигалина, О. И. (2013). “Российское Курдоведение Как Традиционное Направление Востоковедной Науки”. *Лазаревские Чтения Выпуск II*. Москва: Институт востоковедения РАН, 31-42.

Попова, И. Ф. (2014). “Курдоведение — Традиционное Направление Российской Востоковедной Науки”. *Земля Легенд Курдская Культура Глазами Российских Исследователей*. Газпром нефть, 24-26.

Русинова, Элеонора Сергеевна. (2008). “Воспоминания о XXV Международном Конгрессе Востоковедов (1960 Г.)”. *Письменные Памятники Востока*. 1(18), 47-50.

Юсупова, З. А. (2013). “К Истории Изучения Курдского Языка в России и Советском Союзе”. *Лазаревские Чтения Выпуск II*. Москва: ИВ РАН, 43-55.

———. (2014). “Курды в Трудах и Архивах Профессора В. Ф. Минорского”. *Земля Легенд Курдская Культура Глазами Российских Исследователей*. Газпром нефть, 26-29.

Diğer Kaynaklar

Al, Serhun. (2021). “Kürt Çalışmaları Ortadoğu Çalışmalarının Neresinde?”. *Mülkiye Dergisi*. 45 (1), 89-124.

Baibourtian, Vahan. (2013). *The Kurds, The Armenian Question and the History of Armenian-Kurdish Relations*. Ottawa: ANEC.

Başaran, Ali. (2018). *Annales Araştırma Yöntemine Göre Türkiye'nin Uluslararası Politikadaki Yeri ve Rolünün Değişimine Rusya'nın Etkisi (1699-2017)*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Başaran, Ali. (2019). *Dış Siyasi İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu-Türkiye İlişkileri, 1992-2000*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Başaran, Ali. (2021). “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Türkiye Kürtlerine Yönelik Dış Politikası ve SSCB Kürdolojisi, 1917-1945”. *Bilge Strateji*. 12 (22), 107-41.

Başaran, Ali. (2021). “Uluslararası İlişkiler ve Bölge Çalışmaları, Türkiye'den ve Rusya Federasyonu'ndan Örnekler”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. (9), 157-85.

Eryılmaz, Bilal. (1996). *Osmanlı Devleti'nde Gayr-i Müslim Tebaanın Yönetimi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Günay, Necla. (2005). “Filik-i Eteryay Cemiyeti”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6 (1), 263-87.

Hennerbichler, Ferdinand. (2012). “The Origin of Kurds”. *Advances in Anthropology*. 2 (2), 64-79.

İnalçık, Halil. (2003). *Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerindeki Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Kévorkian, Raymond. (2011). *The Armenian Genocide: A Complete History*. New York: I. B. Tauris & Co Ltd.

- Köprülü, M. Fuat. (1954). “XXII. Müsteşrikler Kongresinin Açış Nutku”. *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. 1 (1-4), 39-42.
- Leezenberg, Michiel. (2011). “Soviet Kurdology and Kurdish Orientalism”. *The Heritage of Soviet Oriental Studies*. Edited by Michael Kemper and Stephan Conermann. Routledge, 86-102.
- Oksev, Birgül Koçak. (2012). “Uluslararası Oryantalistler Kongreleri (1873-1973) Üzerine Bir Değerlendirme”. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*. (34), 257-95.
- Omarkhali, Khanna, and Nodar Mossaki. (2014). “A History of Russian Kurdology: With a Brief Literature Overview”. *Wiener Jahrbuch Für Kurdische Studien* 2, 140-77. Bremen, Germany: Der Wiener Verlag für Sozialforschung ist ien Imprint der EHV Academicpress GmbH.
- Popper, Karl Raimund. (2022). *Hayat Problem Çözmektir- Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Schrecker, Ellen. (1999). “Political Tests for Professors: Academic Freedom during the McCarthy Years”. https://www.lib.berkeley.edu/uchistory/archives_exhibits/loyaltyoath/schrecker.html.
- Sirkeci, İbrahim and Andrej Privara. (2017). “Kurdish Studies in Russian Language: 1917-2017”. *Kurdish Studies*. 5 (2), 187-198.
- Şumnulu, Yasemin Gürsoy. (2019). “Türk Kaynaklarında Trofim Lisenko.” *Процеси Українського Державотворення Від Давніх Часів До Сьогодення (з Нагоди 1000-Річчя з Початку Правління Ярослава Мудрого) (18 Квітня 2019)*, Ternopil, 66-69.
- Togan, A. Z. V. (1985). *Tarihde Usul*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tolz, Vera. (2008). “European, National, and (Anti-) Imperial: The Formation of Academic Oriental Studies in Late Tsarist and Early Soviet Russia”. *Kritika*. 9 (1), 53-81.
- Volkov, Denis V. (2014). “Oriental Studies and Foreign Policy: Russian/Soviet ‘Iranology’ and Russo-Iranian Relations in Late Imperial Russia and the Early USSR.” The University of Manchester.
- Yıldırım, N. (2010). “İran Dilleri-I”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (2), 25-38.